

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Informační studia a knihovnictví

Diplomová práce

Bc. Michaela Málková

Akvizice ve vysokoškolských knihovnách: klíčové otázky

Acquisitions in academic libraries: key issues

Praha 2020

Vedoucí práce: PhDr. Barbora Drobíková, PhD.

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce PhDr. Barboře Drobíkové, PhD. za odborné vedení a veškeré cenné rady, které mi pomohly ke zpracování této práce.

Dále bych ráda poděkovala všem účastníkům výzkumu za ochotu přispět k této práci a za čas, který své účasti ve výzkumu věnovali.

V neposlední řadě děkuji své rodině, přátelům a kolegům za veškerou podporu při psaní této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 7. 2020

.....
Michaela Málková

Identifikační záznam: MÁLKOVÁ, Michaela. *Akvizice ve vysokoškolských knihovnách: klíčové otázky*. Praha, 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí diplomové práce PhDr. Barbora Drobíková, PhD.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá akvizicí ve vysokoškolských knihovnách. Je stručně nastíněna charakteristika vysokoškolských knihoven a je popsán proces akvizice a souvisejících témat. Obsahová analýza zahraniční literatury mapuje akvizici vysokoškolských knihoven v zahraničí. Přehled literatury je doplněn případovou studií v zahraniční výzkumné knihovně Evropského univerzitního institutu. Výzkum akvizice v českých vysokoškolských knihovnách probíhal dotazováním pomocí delfské metody. Závěr práce je věnován shrnutí zjištěných informací ze zahraniční literatury, případové studie a z výzkumu a jejich srovnání. Jsou formulovány hlavní problémy a trendy akvizice ve vysokoškolských knihovnách.

Klíčová slova

akvizice, delfská metoda, Evropský univerzitní institut, klíčové otázky, vysoké školy, vysokoškolské knihovny

Abstract

This master thesis deals with acquisitions in academic libraries. It briefly outlines the characteristics of universities and describes the acquisition process and other related issues. Content analysis of foreign literature maps acquisitions in academic libraries abroad. Literature review is combined with a case study in the European University Institute. The research of the current acquisition practice in Czech academic libraries was done using the Delphi method. The conclusion of this thesis is dedicated to the summary and comparison of the information gained from the literature review, the case study and the research. Key problems and trends in academic acquisitions are formulated.

Key words

acquisitions, Delphi method, European University Library, key issues, academic libraries, universities

Obsah

Seznam zkratk	7
Předmluva	8
1. Úvod.....	9
2. Vysokoškolské knihovny v České republice	10
2.1 Výběr z legislativy	10
2.2 Dlouhodobý záměr vysokých škol a jejich knihoven	11
3. Akvizice ve vysokoškolských knihovnách	13
3.1 Akviziční politika.....	13
3.2 Akviziční rozpočet	14
3.3 Akviziční plán	14
3.4 Vybrané druhy akvizice	14
3.4.1 Deziderata.....	14
3.4.2 Approval plan	14
3.4.3 Patron-Driven Acquisition/Demand-Driven Acquisition.....	15
3.4.4 Akvizice založená na důkazech.....	15
3.4.5 Služby dodávání dokumentů koncovým uživatelům	16
3.5 Elektronické informační zdroje.....	17
3.6 Statistiky využitosti zdrojů	19
4. Konsorcia knihoven	21
4.1 CzechELib.....	21
5. Otevřený přístup a Iniciativa Open Access.....	23
5.1 Transformativní dohody	24
6. Přehled zahraniční literatury	26
6.1 Přehled akvizice	26
6.2 Trendy v akvizici.....	27

6.3	Trendy v akvizici monografií.....	28
6.4	Modely pořizování e-knih.....	30
6.5	Model akvizice PDA.....	31
6.6	MVS.....	32
6.7	Akviziční rozpočet.....	33
6.8	Sci-Hub.....	35
6.9	Transformativní dohody.....	36
6.10	Závěr přehledu literatury.....	37
7.	Případová studie – Evropský univerzitní institut.....	39
7.1	Knihovna Evropského univerzitního institutu.....	39
7.1.1	Akviziční politika Knihovny Evropského univerzitního institutu.....	40
7.2	Zkušenost v Knihovně Evropského univerzitního institutu.....	41
7.3	Závěr případové studie.....	44
8.	Současná situace v české akvizici.....	45
8.1	Metoda výzkumu.....	45
8.2	Výzkumný vzorek.....	46
8.3	První kolo dotazování.....	47
8.3.1	Výsledky prvního kola dotazování.....	48
8.4	Druhé kolo dotazování.....	56
8.4.1	Výsledky druhého kola dotazování.....	57
9.	Shrnutí české a zahraniční akvizice ve vysokoškolských knihovnách.....	63
10.	Závěr.....	68
11.	Seznam použité literatury a zdrojů.....	69
12.	Seznam tabulek.....	77
13.	Přílohy.....	i
	Příloha 1 – Informovaný souhlas.....	i
	Příloha 2 – Shrnutí výsledků 1. kola dotazování pro respondenty.....	iii

Seznam zkratek

AKVŠ	Asociace knihoven vysokých škol ČR
APC	Article Processing Charge
COUNTER	Counting Online Usage of NeTworked Electronic Resources
DDA	Demand-Driven Acquisition
DDS	Document Delivery Service
DDT	Deweyho desetinné třídění
DRM	Digital Rights Management
EBA	Evidence-Based Acquisition
EDC	European Documentation Centre
EDD	Elektronické dodávání dokumentů
EIZ	Elektronické informační zdroje
EUI	European University Institute
FTE	Full Time Equivalent
JIB	Jednotná informační brána
MDT	Mezinárodní desetinné třídění
MMVS	Mezinárodní meziknihovní výpůjční služba
MVS	Meziknihovní výpůjční služba
NTK	Národní technická knihovna
OA	Open Access
OCLC	Online Computer Library Center
PDA	Patron-Driven Acquisition
TDKIV	Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy
VPK	Virtuální polytechnická knihovna

Předmluva

Předkládaná práce si klade za cíl poskytnout náhled do problematiky akvizice ve vysokoškolských knihovnách. Důležitost procesu akvizice jsem měla možnost poznat na stáži v zahraniční výzkumné knihovně v Evropském univerzitním institutu, kde jsem rok pracovala na pozici akvizitéra-stážisty. Tato zkušenost mi umožnila vhlédnout do procesu, který zajišťuje hlavní úlohu knihoven – vyhledávání, zajišťování a zpřístupňování zdrojů svým uživatelům. Námět pro tuto práci vzešel ze zájmu zjistit, jak se liší zahraniční praxe v akvizici od té české.

Před zadáním tématu práce jsem konzultovala se svou vedoucí možné cesty, kterými by se práce mohla ubírat a které především vycházely z mé zkušenosti, ale i takové, které zajímaly mou vedoucí a které jsou zároveň aktuální v zahraničí, ale zatím vcelku neprobádané v českém prostředí. K psaní práce pak přispěla i má nynější pozice správce elektronických informačních zdrojů, která mi pomohla nahlédnout do problematiky a zaměřit se tak na aktuální témata, kterými se sama nyní zabývám.

Výběr delfské metody výzkumu, pro mne doposud vcelku neznámé, byla možnost jak spolupracovat s odborníky v oboru, poznat jejich názory a praxi v jejich knihovnách, srovnat je se zahraničními zkušenostmi a získat tak validní přehled o současné české akvizici. Věřím, že i pro samotné respondenty to byla zajímavá příležitost, jak zjistit názory svých kolegů nezávisle na sobě a jak se zamyslet nad dnešní akvizicí a nad jejími trendy, jelikož měli možnost poznat a zhodnotit názory a praktiky ostatních podobných knihoven a vytvořit tak společně obraz současné české akvizice ve vysokoškolských knihovnách.

Tuto práci vnímám jako možnost zjistit a popsat dnešní trendy, problémy a výzvy české vysokoškolské akvizice a prezentovat její příležitosti, kterých se vysokoškolské knihovny mohou chopit.

Veškeré informace jsou platné k datu 27. 7. 2020.

Tato práce čítá od předmluvy po závěr 120 543 znaků, tj. přibližně 67 normostran.

1. Úvod

Akvizice je jedním z nejdůležitějších knihovních procesů, představující vstupní fázi získání dokumentu do fondu knihovny pro potřeby uživatelů. Problémy a výzvy v akvizici ve vysokoškolských knihovnách jsou stejné jako v jakékoli jiné knihovně, přesto ale zároveň mají svá specifika. Vysokoškolské knihovny mají totiž důležitou roli, která je úzce spjatá s rolí vysokých škol. Zajištění kvalitní výuky a její podpora ze strany vysokoškolské knihovny, podpora vědecké činnosti vysokých škol a neustálé udržování kroku s aktuálními požadavky vzdělávání ukazuje jejich zodpovědnost vůči uživatelům a i vůči společnosti.

Zkoumání akvizice ve vysokoškolských knihovnách poskytuje zajímavý vhled do problematiky akvizice vůbec, zároveň ale umožňuje poznat specifičnost akvizice, a tedy i rozdíly oproti jiným knihovnám. Rozvoj technologií, stále větší apel na veřejně přístupné výstupy vědeckých činností i větší spolupráce mezi institucemi určují směry, kterými se vysokoškolské knihovny mohou nebo musí vydat. Je otázka, jak se tyto instituce rozvíjejí, jaké jsou jejich priority a trendy, s jakými problémy se potýkají a jak je řeší.

Kapitoly 2 až 5 této práce se věnují teoretickému úvodu do problematiky se zaměřením zejména na legislativní postavení vysokoškolských knihoven a jejich funkce, poté také na druhy akvizice a zdrojů relevantní pro tuto práci a další témata podstatná pro cíl práce, jako jsou elektronické informační zdroje, knihovnická konsorcia a iniciativa open access. Cílem těchto kapitol je nastínit teoretické aspekty, které pomohou zasadit práci do kontextu.

Kapitoly 6 a 7 poskytují přehled o zahraniční situaci v současné akvizici společně s případovou studií ze zahraniční knihovny, které jsou jak doplňkem teoretické části, tak i základem pro výzkumnou část práce.

Kapitola 8 se věnuje výzkumné části práce. Jsou definovány hlavní okruhy témat, které jsou základem pro výzkum, jehož představené výsledky prezentují současnou situaci v české akvizici. V kapitole 9 jsou tyto výsledky diskutovány a srovnány s informacemi zjištěnými z přehledu literatury a případové studie. Kapitola 10 na závěr krátce shrnuje a pojmenovává hlavní trendy v akvizici ve vysokoškolských knihovnách.

Práce je vhodná pro získání základního přehledu o aktuální situaci a především trendech v akvizici ve vysokoškolských knihovnách a neklade si za cíl podat kompletní a detailní přehled o všech procesech akvizice.

2. Vysokoškolské knihovny v České republice

Vysokoškolská, akademická nebo také univerzitní či fakultní knihovna (pro potřeby této práce dále jen VŠ knihovna) je odborná knihovna, která má specializovaný fond zaměřený na podporu výuky a práce pedagogů a studentů, ale je také zároveň určena pro potřeby vědecké práce a výzkumu. Taková knihovna je často přístupná i pro veřejnost. (Sodomková, 2003a, 2003b, 2003c)

VŠ knihovny tak mají sloužit především potřebám akademické obce, zároveň ale mnohé VŠ knihovny plní i roli komunitní a nabízejí své služby široké veřejnosti, i když v omezené míře (Gregory, ©2011, s. 39). Musejí se vypořádat s rozvojem technologií a držet krok s dobou kvůli stále se měnící skupině uživatelů, dále se více než jindy od VŠ knihoven (a nejen knihoven tohoto typu) očekává také role vzdělávací, například výukou informační gramotnosti nebo školení orientace v EIZ (Matthews a Walton, ©2013, s. 1).

2.1 Výběr z legislativy

V ČR mají vysoké školy statut právnické osoby, přičemž se rozlišují vysoké školy veřejné, soukromé nebo státní, a univerzitní nebo neuniverzitní. Vysoké školy univerzitní mohou poskytovat akreditované studijní programy bakalářské, magisterské a doktorské, neuniverzitní pouze bakalářské a magisterské. Vysoké školy mj. uskutečňují i programy celoživotního vzdělávání. (Zákonem č. 111/1998 Sb., Nařízení vlády č. 274/2016) VŠ knihovny pak hrají důležitou roli v akreditovaných programech. Dle požadavků na akreditaci studijního programu je nutné zajistit podpůrné zdroje a administrativu vysoké školy: „Služby knihoven a elektronické zdroje pro výuku jsou s přihlédnutím k typu a případnému profilu studijního programu dostatečné a dostupné studentům a akademickým pracovníkům.“ (Nařízení vlády č. 274/2016).

V českém prostředí spadají veřejné VŠ knihovny pod instituci, ke které patří. Legislativně však jasně vymezené nejsou. VŠ knihovny se řídí jak Zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, kde jsou vymezeny jako „jiná pracoviště pro vzdělávací a tvůrčí činnost nebo pro poskytování informačních služeb nebo převod technologií“, tak i Knihovním zákonem č. 257/2001 Sb., kde spadají buď pod základní knihovnu, nebo pod specializovanou na základě rozhodnutí vysoké školy, pod kterou patří.

Na fond VŠ knihovny se pak vztahuje také autorský zákon, konkrétně článek 37 Knihovní licence, která říká, že „do práva autorského nezasahuje knihovna, archiv, muzeum, galerie, škola, vysoká škola a jiné nevýdělečné školské a vzdělávací zařízení.“ (Zákon

č. 121/2000 Sb.) Tato licence knihovnám umožňuje zhotovit rozmnoženiny děl v omezené míře a pro nekomerční využití, to se však nevztahuje na zvukové dokumenty. VŠ knihovny jsou navíc oproštěny od povinné evidence absenčních výpůjček, na základě kterých stát vyplácí autorům odměnu.

2.2 Dlouhodobý záměr vysokých škol a jejich knihoven

Aktivitám VŠ knihoven se v ČR věnuje *Asociace knihoven vysokých škol (AKVŠ)*¹. Její poslání vychází z dokumentu *Strategie AKVŠ ČR 2016–2020* (2016): AKVŠ zastupuje české VŠ knihovny na místní i mezinárodní úrovni, podporuje aktivity VŠ knihoven a jejich roli ve společnosti a podílí se na jejich rozvoji. O VŠ knihovnách dokument uvádí, že: „jsou nedílnou součástí univerzit, vstupují do vzdělávacího a vědecko-výzkumného procesu univerzity, jehož výsledky a naplněné cíle posouvají společnost vpřed“. Strategie AKVŠ vychází mj. ze strategií jednotlivých VŠ knihoven, pravidelných schůzí s řediteli VŠ knihoven a z klíčových aktivit, které jsou (Klíčové aktivity, 2016):

- podpora otevřeného přístupu jako změny v komunikaci vědeckých výsledků,
- podpora vědy, výzkumu a vzdělávání,
- podpora informačního vzdělávání.

AKVŠ schválila v roce 2019 ještě další strategický dokument, *Strategický plán 2019–2021*, který definuje role a prioritní témata, kterými se má AKVŠ zabývat. Za zmínku stojí zejména témata informační a mediální vzdělávání, elektronické informační zdroje (dále jen EIZ) a podpora vědecké činnosti (2019, s. 3).

Podkladem pro oba strategické dokumenty je mj. i dokument vydaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), *Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2016–2020* (2015). Tento dokument uvádí tři skupiny činností vysokých škol: vzdělávací, tvůrčí a třetí roli jako „přímé společenské a odborné působení“ (2015, s. 2). Dále jsou zmíněny hlavní cíle dlouhodobého záměru, které se týkají i VŠ knihoven nebo na jejichž plnění se mohou VŠ knihovny podílet (2015, s. 8–9):

1. zajišťování kvality – zmíněno je například zajištění dostupnosti spolehlivých a srozumitelných informací;

¹ Odkaz na web organizace: <https://akvs.cz/>

2. diverzita a dostupnost – je nutné podpořit vzdělávací potřeby všech studentů bez rozdílu;
3. internacionalizace – je nutné podpořit příjíždějící, zejména zahraniční studenty;
4. relevance – činnosti vysoké školy musí reagovat na aktuální společenský vývoj a vědecké poznatky;
5. kvalitní a relevantní výzkum, vývoj a inovace – aplikace vědeckých výsledků má být mezinárodně relevantní;
6. rozhodování založené na datech – řízení vysokých škol má být mj. koncepční a transparentní;
7. efektivní financování – stabilní financování zajišťuje kvalitu podpory studentů.

3. Akvizice ve vysokoškolských knihovnách

Akvizice neboli doplňování knihovního fondu, lze charakterizovat jako „zjišťování, vybírání a získávání dokumentů do fondu knihovny s ohledem na funkce, zaměření a poslání knihovny, obsahovou strukturu jejího fondu (profil knihovního fondu) a potřeby jejích uživatelů“ (Celbová, 2003d). Činnost doplňování knihovního fondu je pak součástí komplexního souboru průběžných činností pro budování fondu (Celbová, 2003b).

Za poslední dvě desetiletí se akvizice výrazně změnila především s příchodem EIZ, koncept a cíl akvizice se ale nezměnil. Jednoduše řečeno, akvizice stále představuje proces nalezení, zajištění a zpřístupnění materiálu, který byl předtím identifikován za použití strategie budování knihovního fondu. (Gregory, ©2011, s. 81)

Pro výběr nejlepšího modelu akvizice (a vůbec jakéhokoli knihovního procesu a služeb) je nutné si nejdříve vyjasnit, kdo přesně jsou uživatelé VŠ knihovny, přičemž uživatele lze rozdělit do těchto základních skupin (Priestner a Tilley, ©2013, s. 150):

- akademičtí pracovníci a vědci,
- studenti v prezenčním i kombinovaném (dálkovém) studiu, pregraduálního a postgraduálního studia,
- externě registrovaní uživatelé,
- zahraniční studenti.

Na VŠ knihovny je často pohlíženo jako na prostředí pro studium, využívání technologií a trávení volného času. VŠ knihovny se tak často potýkají s prostorovými problémy, kdy je nutné najít rovnováhu mezi studijními prostory a stále se rozvíjejícím fyzickým fondem knihovny. (Matthews a Walton, ©2013, s. 71)

V následujících kapitolách budou popsány hlavní jevy a témata týkající se akvizice ve VŠ knihovnách, s přihlédnutím k potřebám této práce.

3.1 Akviziční politika

Akviziční politika je dokument, který popisuje krátkodobé a dlouhodobé cíle a zájmy knihovny s ohledem na typ a zaměření knihovny, profil knihovního fondu a uživatelské potřeby (Fieldhouse a Marshall, ©2012, s. 5). Součástí akviziční politiky je i identifikace kritérií pro výběr zdrojů do knihovního fondu (Celbová, 2003a).

3.2 Akviziční rozpočet

Akviziční rozpočet je rozpočet určený pro jedno období, většinou jeden rok, a určuje výši finančních prostředků, ze kterých může knihovna pořizovat zdroje (O akviziční politice, 2012).

Akviziční rozpočet má pomoci naplnit cíle akviziční politiky a má být využit k získání co nejvíce relevantních zdrojů. Při jeho tvorbě je nutné zohlednit všechny formy akvizice, které knihovna může potenciálně využít: přímé nákupy od vydavatelů a prodejců, tematické objednávky, předplatné, stálé objednávky, dary a výměny, půjčování a sdílení zdrojů, zajišťování náhradních nebo mnohonásobných kopií zdrojů. Speciální pozornost má být dána financím pro konsorciální nákupy. (Gregory, ©2011, s. 102–103)

3.3 Akviziční plán

Doplňování knihovního fondu může vycházet z akvizičního plánu, který si knihovna sestaví na základě akviziční politiky a akvizičního rozpočtu a podle kterého se řídí na určité období. Akviziční plán může být během daného období měněn a aktualizován, je ale důležité, aby se držel akviziční politiky, a tedy daných kritérií, podle kterých se má doplňovat knihovní fond. (O akviziční politice, 2012)

3.4 Vybrané druhy akvizice

3.4.1 Deziderata

Dle Celbové (2003c) je dezideratem myšlen „dokument, který knihovna zamýšlí pořídit do svého knihovního fondu“. Jedná se o dokumenty, které buď knihovna chce pořídit na základě uživatelských požadavků, nebo o dokumenty, které knihovna chce pořídit do fondu, ale v tento moment nejsou dostupné (Celbová, 2003c).

3.4.2 Approval plan

Approval plan² je model, kdy jsou tituly dodávány na základě vytvořených akvizičních profilů nebo plánů ve spolupráci s akvizitěrem a prodejcem či dodavatelem, kdy jsou zvolena kritéria, podle kterých se mají vybírat tituly k dodání. Tato kritéria lze rozdělit na předmětová a nepředmětová – předmětová kritéria jsou založena například na Mezinárodním desetinném třídění (MDT) nebo Deweyho desetinném třídění (DDT), nepředmětová kritéria pak mohou být například vydavatel, cenový limit nebo vydání. (Holden, ©2017, s. 41)

² Česky *tematická objednávka* (Stöcklová, 2008, s. 14).

Tento model má několik variací. Knihovny si mohou nechat zasílat pouze nabídky titulů, přičemž se může jednat například jen o novinky. Případně si knihovny mohou nechat zaslat rovnou tituly s tím, že lze část z nich vrátit, pokud se nehodí do fondu. Model může být plně zautomatizován na platformě prodejce či dodavatele. V ČR automatizovanou verzi modelu nabízí například prodejce Gobi³.

Podle Holden (©2017, s. 39) nastavení approval plan dokáže kompenzovat nedostatek akvizičních pracovníků, a dle Holyoke (2010, s. 116) tento model umožňuje získat nejnovější tituly mnohem rychleji než v rámci individuálního výběru titulu k nákupu.

3.4.3 Patron-Driven Acquisition/Demand-Driven Acquisition

Patron-driven acquisition nebo také Demand-driven acquisition (dále jen PDA)⁴ je jedním z automatizovaných modelů akvizice knih, především elektronických, ale i tištěných, který stojí na principech approval plan. Na rozdíl však od tematické objednávky, kdy jsou to knihovníci, kteří schvalují plán akvizice a následný nákup dokumentů, podnět k nákupu knih v modelu PDA přichází od samotných uživatelů (Roll, 2016, s. 4). Výhodou je tedy fakt, že se do knihovního fondu dostanou knihy, o které mají uživatelé reálně zájem a které by jinak nebylo vůbec zamýšleno pořídit je (Linden, 2018, s. 94). Navíc má knihovna jistotu, že se tyto knihy užijí alespoň jednou, na rozdíl od těch, které knihovna pořizuje do fondu s tím, že se mohou uživatelům hodit (Tynan a McCarney, 2014, s. 234). Tento model akvizice přispěl k přesunu od nákupu „pro jistotu“ (anglicky *just-in-case*) k nákupu „přesně na čas“ (anglicky *just-in-time*) (Swords, 2011, s. 7).

3.4.4 Akvizice založená na důkazech

Akvizice založená na důkazech (dále jen EBA z anglického *Evidence-based acquisition*) je specifický model akvizice, který představuje kombinaci PDA a nákup kolekcí elektronických dokumentů (Zhang, 2014). V tomto modelu akvizice jsou knihovnám zpřístupněny elektronické dokumenty po určitou dobu za určitý cenový limit, který je zaplacen prostřednictvím depositu před spuštěním přístupu. Model je poskytován převážně většími poskytovateli elektronických dokumentů na základě dohody s jednotlivými vydavateli.

Seznam elektronických dokumentů a cenový limit je dopředu dohodnut mezi poskytovatelem elektronického obsahu a knihovnou, stejně tak i doba přístupu v režimu EBA.

³ Dříve Yankee Book Publisher, dnes patří společnosti EBSCO.

⁴ Volně přeloženo jako *akvizice založená na poptávce uživatelů* nebo *akvizice řízená uživateli*, kdy jsou tituly zakoupeny jen na základě zájmu uživatele.

Po uplynutí přístupu knihovna získá od poskytovatele obsahu statistiky o užívání elektronických dokumentů, na základě kterých si vybere tituly, které budou trvale zakoupené, a tedy zpřístupněné uživatelům. (Robbelloth, 2014, s. 241) Tento model tedy představuje jakési dvojité ověření výběru tituly, kdy je titul nejdříve doporučen uživatelem a poté schválen knihovnou.

3.4.5 Služby dodávání dokumentů koncovým uživatelům

Služba dodávání dokumentů (dále jen DDS z anglického *document delivery service*) může být zaměněna s Meziknihovní výpůjční službou (dále jen MVS), avšak dle výkladu TDKIV⁵ je DDS chápána jako „trvalé nebo dočasné zprostředkování plných textů dokumentů (např. časopiseckých článků nebo knih) v elektronické nebo tištěné podobě“ (Planková, 2003b), a tedy jedná se spíše o nadřazený pojem, pod který právě MVS spadá.

Meziknihovní výpůjční služba

MVS jsou „komplexem odborných, organizačních a technických činností, které uskutečňují knihovny mezi sebou s cílem zpřístupnit svým uživatelům knihovní fondy bez ohledu na místo jejich uložení. Jsou standardní službou knihoven“ (Zásady meziknihovních výpůjčních služeb, 2015). MVS je jednou z nejstarších a nejrozšířenějších forem DDS (Hilyer, 2018, s. 2) a poskytování MVS vychází z knihovního zákona (Zákon č. 257/2001 Sb.), kde MVS spadá pod veřejné knihovnické a informační služby, popsané jako „zpřístupňování knihovních dokumentů z knihovního fondu knihovny nebo prostřednictvím meziknihovních služeb z knihovního fondu jiné knihovny.“

MVS se rozlišují na vnitrostátní, tedy uskutečněné na území ČR, a mezinárodní (MMVS), kdy se požadavky vyřizují mezi knihovnami v ČR a zahraničními knihovnami. Vnitrostátní MVS mají být pro uživatele poskytovány zdarma s výjimkou poplatků za kopírování a poskytnutí MVS ze zahraniční knihovny (Zákon č. 257/2001 Sb.).

V ČR je MVS mj. nabízena v automatizované podobě přes národní platformu pro sdílení fondu Získej⁶, která v poskytování MVS nahradila Jednotnou informační bránu (JIB)⁷ (O Získej, ©2000–2020).

⁵ Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy.

⁶ Odkaz na platformu: <https://ziskej-info.techlib.cz/>, odkaz na web služby: <https://ziskej.techlib.cz/>

⁷ Celý portál včetně jeho služeb byl pak na přelomu roku 2018 a 2019 nahrazen platformou Knihovny.cz (Stoklasová a Žabička, 2018).

Elektronické dodávání dokumentů

Elektronické dodávání dokumentů (dále jen EDD) je jednou z dalších forem DDS. Tato služba umožňuje uživatelům elektronicky zažádat o zaslání elektronické nebo tištěné kopie dokumentu, zpravidla za úhradu poplatku. (Co je eDDO – Knihovní řád eDDO, 2019)

V ČR byla v lednu 2019 tato služba pozastavena pro dodávání kopií autorsky chráněných děl z důvodu neprodloužení smlouvy mezi Ministerstvem kultury ČR (MK) a spolkem pro správu kolektivních autorských práv *DILIA divadelní, literární, audiovizuální agenturou, o.s.*⁸ (Služba EDD byla zastavena, 2019). Od konce roku 2019 je to jediná *Virtuální polytechnická knihovna*⁹ (dále VPK), provozována *Národní technickou knihovnou* (dále NTK), která uzavřela vlastní smlouvu s *DILIA*, a může tak pouze elektronicky, v prostředí VPK, poskytovat elektronické kopie dokumentů (Virtuální polytechnická knihovna, ©2006–2020).

3.5 Elektronické informační zdroje

EIZ jsou informační zdroje zpřístupňované v elektronické podobě prostřednictvím internetu a které lze užívat online i offline. Mezi hlavní výhody EIZ patří dostupnost 24 hodin denně, možnost vzdáleného přístupu k nim, interaktivnost, přehlednost, rychlost vyhledávání v nich a další.

EIZ lze rozdělit na zdroje licencované a volně dostupné, publikované v režimu open access (dále OA).

Licencované zdroje jsou dostupné v třech základních modelech přístupu:

1. Přístup stažením zdroje – je nutné zaplatit za stažení zdroje.
2. Pay-as-you-go nebo Pay-per-view – platí se za skutečně vyčerpané služby (například za zobrazení článku).
3. Přístup přes instituci – zdroje jsou předpláceny institucí a zpřístupněny uživatelům na základě licenční smlouvy.
 - a. Předplatné se může odvíjet od tzv. Full time equivalent (FTE), což je termín označující počet uživatelů, kteří reálně mohou využívat EIZ. U univerzit s několika fakultami je tak značný rozdíl, zda se EIZ pořídí pro celou univerzitu, nebo jen pro některé její fakulty. Některé EIZ lze však předplatit pouze pro celou instituci, bez ohledu na její velikost.

Elektronické knihy

⁸ Odkaz na web spolku: <http://www.dilia.cz/>

⁹ Odkaz na web služby: <https://www.techlib.cz/cs/2892-virtualni-polytechnicka-knihovna>

Elektronické knihy jsou elektronické publikace vzniklé v digitální podobě¹⁰ nebo pomocí digitalizace, které lze prohlížet buď online, anebo offline ve čtecím zařízení, nejčastěji ve formátu pdf, mobi nebo epub. Některé elektronické knihy mají ochranu Digital Rights Management¹¹ (dále jen DRM), která chrání digitální objekty proti ilegálnímu užívání, jako například vytváření kopií a konvertování dokumentů do jiných formátů (Havlová, 2003). Tyto elektronické knihy je možné prohlížet pouze ve specifických aplikacích a po určitou (výpůjční) dobu, kterou si určuje poskytovatel elektronických knih. Rozsah technických omezení se liší od poskytovatele k poskytovateli, a to co do rozsahu stran ke kopírování či tisknutí nebo počtu zařízení, na kterých se daný titul může prohlížet. (Oravová a Filipová, 2012, s. 12–13)

Jedním z novějších typů ochrany DRM je tzv. sociální DRM, kdy při zakoupení e-knihy je titul označen identifikačními údaji kupujícího, a toto označení zůstane v e-knize bez ohledu na to, v jakém zařízení je e-kniha používána. U e-knih získaných v knihovnách je označeno, ze které knihovny titul pochází. Na rozdíl od klasické ochrany DRM toto sociální DRM nijak technicky neomezuje vlastnosti e-knih a je možné je číst v jakémkoli zařízení. (Oravová a Filipová, 2012, s. 13)

Elektronické knihy lze pořizovat v rámci trvalého nákupu nebo předplatného, a to pro jednotlivé elektronické knihy nebo celé jejich kolekce. Cena elektronických knih se pak odvíjí od pořízení licence pro užívání většinou jedním, třemi nebo neomezeným počtem uživatelů zároveň.

Elektronické časopisy

Elektronické časopisy jsou podobně jako elektronické knihy publikace vytvořeny v digitální podobě nebo zdigitalizovány. Elektronické časopisy jsou dostupné online, jejich články je však možné číst jak online, tak offline.

Přístup k elektronickým časopisům lze pořizovat v rámci předplatného jednotlivých elektronických časopisů, nebo skrze předplatné celých kolekcí časopisů.

Databáze

¹⁰ Někdy také označovány jako *born digital*, česky *dokument digitální původem* (Cubr, 2003), ale takto označené dokumenty jsou mnohdy chápány jako takové, které nemají ekvivalent v tištěné podobě. Názory na toto označení se liší.

¹¹ Česky *správa digitálních práv* (Havlová, 2003).

Databázi lze popsat jako systém pro zpracování, ukládání a zpřístupňování informací, nebo jako uložiště dat uspořádaných pro jejich následné vyhledávání (Fabián, 2012, s. 3).

Databáze lze rozdělit na tyto základní druhy podle jejich obsahu:

- fulltextové – databáze obsahující plné texty zdrojů, tedy primární dokumenty,
- bibliografické – databáze obsahující informace o primárních dokumentech,
- citační – databáze poskytující informace o citovanosti vědeckých publikací a jejich autorů, a o citačních vazbách mezi autory a publikacemi,
- faktografické – databáze poskytující konkrétní údaje, data nebo fakta.

Databáze lze také rozdělit podle tematického zaměření na oborové a multioborové. Takových dělení je však mnoho a správa různých databází a jejich obsahu představuje náročný proces, kdy je nutné neustále zvažovat, jaké zdroje pořizovat do fondu knihovny. (Fabián 2012, s. 8) Různorodost těchto systémů a jejich obsahu může být navíc uživatelsky nepřívětivá a je stále obtížnější se ve zdrojích orientovat. Jako řešením se jeví tzv. discovery systémy¹², které zajišťují centralizované vyhledávání ve všech dostupných zdrojích instituce v jednom uživatelském prostředí.

3.6 Statistiky využívanosti zdrojů

Statistiky využívanosti zdrojů jsou v akvizici důležitými údaji, které mohou pomoci při rozhodování u nákupu dokumentů nebo při výběru dokumentů pro jejich vyřazení (Holden, ©2017, s. 93).

V případě tištěných dokumentů a cirkulace absenčních i prezenčních výpůjček se údaje o využívanosti dokumentů dají získat z knihovního systému. U absenčních výpůjček se informace snadno zjistí z evidence výpůjček, u prezenčních výpůjček buď žádná jejich evidence není, nebo je nutné se spoléhat na spolupráci s uživateli. V takovém případě uživatelé odkládají na předem určených místech v knihovně dokumenty, které v knihovně zkontrolovali. Knihovníci pak dokumenty sesbírají a zaevidují do systému. Tento způsob získávání statistik je obzvláště vhodný pro zjištění využívanosti u tištěných časopisů, které se ve většině případů půjčují jen prezenčně. (Beitlová, 2011)

Zjištění využívanosti EIZ je však komplikovanější. Určit, co se považuje za využití zdroje – zda jen pouhé otevření zdroje, čtení abstraktu nebo stahování plných textů – nejednotnost dodaných dat o využívanosti od poskytovatelů zdrojů nebo také frekvence sbírání

¹² Nebo také *discovery služby*, anglicky *discovery service*.

těchto dat, to vše vytváří problémy v interpretaci dat a následné vyhodnocení, zda jsou ty které EIZ pro uživatele relevantní. (Holden, ©2017, s. 93)

V roce 2003 proto vznikl pod záštitou organizace *COUNTER*¹³¹⁴ a spojením knihovníků, nakladatelů, poskytovatelů obsahu a prodejců dokument *Code of practice*, který udává, jaká data o využívanosti zdrojů mají být sbírána. Na jeho základě byl pak vytvořen standard *COUNTER*, který umožňuje získat statistická data od jednotlivých vydavatelů, srovnávat je s různými daty od různých vydavatelů a prodejců elektronických zdrojů a srovnávat je tak pro jednu knihovnu. (Project COUNTER, ©2020) Dokument byl několikrát aktualizován a jeho nejnovější verze z roku 2017 umožňuje například sledovat, jaké zdroje byly v který měsíc navštíveny nebo vyžádány, kolik bylo odmítnutých přístupů uživatelům nebo kolik bylo využito OA dokumentů nebo jiných volně dostupných dokumentů (COUNTER, 2017).

¹³ Zkratka pro *Counting Online Usage of NeTworked Electronic Resources*.

¹⁴ Odkaz na web organizace: <https://www.projectcounter.org/>

4. Konsorcia knihoven

Knihovnická konsorcia jsou tvořena knihovnami, které se takto sjednotí za jistým účelem. Dříve konsorcia vznikala s cílem zajistit spolupráci pro budování fondu a sdílenou katalogizaci (například OCLC¹⁵). Záhy ale vznik konsorcií začal být více spojován s vyjednáváním cenových nabídek k nákupu EIZ. (Gregory, ©2011, s. 91) Knihovnická konsorcia vznikají na mezinárodní, národní, regionální či lokální úrovni (Horton a Pronevitz, 2015, s. 3).

Aktivity knihovnických konsorcií lze rozdělit do tří kategorií (Horton a Pronevitz, 2015, s. 3–4):

1. Vyhledávání a sdílení zdrojů – především ve smyslu půjčování zdrojů (MVS), sdílení prostor knihoven, společné budování knihovního fondu, výměny, společné vlastnictví elektronických knih; sdílený knihovní systém, technická podpora; digitalizační programy, institucionální repozitáře.
2. Skupinové nákupy zdrojů – společné pořizování databází a nákupy různých fyzických materiálů.
3. Aktivity k posílení funkcí knihoven – školení, průběžné vzdělávání, profesionální výcvik a konzultace.

4.1 CzechELib

V roce 2017 vzniklo v ČR národní centrum *CzechELib*¹⁶, které má za cíl zajišťovat centralizovaný nákup EIZ pro výzkumnou a vzdělávací sféru v ČR, ulehčit tak administrativní zátěži členských institucí při nákupu EIZ, a tím zlepšit výkonnost v oblasti výzkumné, vývojové a vzdělávací činnosti (CzechELib, ©2020).

Realizátorem projektu se stala NTK, členy konsorcia jsou české univerzity, výzkumné ústavy, knihovny, nemocnice a jiné instituce. Podpora na nákup je zajištěna z financí projektu a ze státního rozpočtu, a to ve výši 50 % pro všechny instituce bez rozdílu na EIZ kromě citačních databází a hodnotících nástrojů, kde je výše podpory až 70 %. (CzechELib, ©2020)

Pro členy konsorcia zajišťuje projekt především (O CzechELib, ©2020):

- výběr EIZ pro centrální podporu,
- realizaci výběrových řízení na dodavatele EIZ,
- sjednání licenčních smluv a vlastní nákup EIZ,

¹⁵ Zkratka pro mezinárodní knihovnickou síť Online Computer Library Center, dříve Ohio College Library Center.

¹⁶ Odkaz na web centra: <https://www.czechelib.cz/cs/>

- podporu členským institucím při zpřístupnění a využívání pořízených EIZ,
- podporu členským institucím pro zpracování bibliometrických analýz,
- správu a vedení statistik využívání zdrojů.

Podmínkou pro zařazení EIZ k vyjednávání jeho nákupu je, aby alespoň tři instituce měly o zakoupení EIZ zájem. Následně *CzechELib* vyjednává s poskytovateli EIZ cenu, kterou prezentuje institucím. Zainteresované instituce pak cenu buď odsouhlasí, nebo požádají o vyjednání nové ceny, přičemž mohou v případě nesouhlasu s cenou od nákupu odstoupit. Stále však platí, že se finálního nákupu musí účastnit alespoň tři instituce.

Platba zdrojů je rozvržena na určité období a splácí se vždy každý rok část. Každý rok je zároveň možné hlasovat pro nové EIZ, a od toho se pak odvíjí výsledná cena pro jednotlivé účastněné instituce na příští rok.

5. Otevřený přístup a Iniciativa Open Access

Open access, česky *otevřený přístup*, představuje „online přístup k odborným informacím, především k plným textům recenzovaných vědeckých článků, ale i k textům preprintů, konferenčních sborníků ad., bez poplatků a komukoli“ (Havlová a Marek, 2003).

Existují dva základní modely otevřeného přístupu:

- Zelená cesta¹⁷ – díla autorů jsou zpřístupněna v otevřených repozitářích, tzv. autoarchivace;
- Zlatá cesta¹⁸ – díla autorů jsou publikována v otevřených recenzovaných periodikách.
 - Rozlišuje se, zda publikační poplatek (dále jen APC z anglického *article processing charge*) za zpřístupnění v režimu OA platí autor nebo vydavatel časopisu.

Iniciativa OA potom formálně vznikla mezi léty 2002 a 2003 na základě *Budapešťské definice*¹⁹, *Prohlášení z Bethesda*²⁰ a *Berlínské deklarace*²¹ k praktikám otevřeného přístupu. Stalo se tak v době, kdy se zvyšoval počet publikovaných vědeckých výsledků v elektronickém prostředí, zároveň se ale zvyšovaly poplatky za publikování a celý publikační proces trval příliš dlouho na to, aby udržel tempo s nárůstem nových vědeckých výsledků. Odstranění bariér k dostupnosti vědeckých informací a zrychlení vědecké komunikace se tak staly prioritou. (Rowen, ©2017, s. 38–40)

Tato iniciativa se také stala řešením pro vznikající problém nazvaný *serials crisis*. Tím je označen dlouholetý střet, kdy se předplatná za recenzované časopisy neustále zvyšují, zatímco rozpočty knihoven zůstávají stejné nebo se snižují. Přechod k publikování v recenzovaných časopisech v režimu OA je tak v knihovním prostředí velmi podporovaný přístup k publikování vědeckých výsledků. (Fieldhouse a Marshall, ©2012, s. 138)

¹⁷ Anglicky *green open access*.

¹⁸ Anglicky *gold open access*.

¹⁹ *Budapest Open Access Initiative* [online]. 14. 2. 2002 [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>

²⁰ *Bethesda Statement on Open Access Publishing* [online]. 11.4.2003 [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>

²¹ *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* [online]. 22. 10. 2003 [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: <https://openaccess.mpg.de/>

Na podporu iniciativy OA vzniklo hned několik projektů, které si kladou za cíl rozšířit publikování v režimu OA. Konkrétně to byla *OA2020*²², která vznikla pod záštitou Max Planck Institute v roce 2016, a *Plan S*²³ konsorcia *cOAlition S* z roku 2018. Ty dohromady vytvořily základ pro vznik transformativních dohod s různými vydavatelstvími v mnoha evropských zemích.

V roce 2017 byla v ČR schválena *Národní strategií otevřeného přístupu ČR k vědeckým informacím na léta 2017–2020*, která výzkumným organizacím doporučuje (Stav open access v ČR, 2020):

- „spolupracovat na vybudování národní politiky,
- podporovat budování online repozitářů k ukládání vědeckých článků a otevřených dat,
- stanovit odpovídající povinnosti pro své výzkumné pracovníky v souvislosti s publikací vlastních článků v režimu otevřeného přístupu.“

Iniciativa OA je dnes vnímána jako součást širší vědy, tzv. Open science, česky *otevřené věda*, která si klade za cíl veřejně zpřístupnit vědecké výsledky a vědecká data. Vědecké výstupy mají být využitelné, znovu použitelné a určené k šíření, bez nijakých technologických zábran. (Open Science Definition, 2020)

5.1 Transformativní dohody

Iniciativa OA vedla k nutnosti přehodnotit formu publikování v režimu OA. Problematické se totiž jeví publikování v hybridních periodikách. Tato periodika stojí na běžném publikačním modelu, kdy je nutné předplatit do nich přístup, ale zároveň umožňují publikovat články v režimu OA za poplatek APC. Tento problém vede k tzv. double-dippingu, kdy instituce platí jak APC za vydání článku v režimu OA, tak i za předplacení toho samého periodika, ve kterém byl článek publikován. Vydavatel periodika tak získává jak poplatek za vydání článku, tak i za předplatné přístupu do periodika.

Řešením této neefektivnosti se nabízí vyjednávání transformativních smluv, které vedou k tzv. offsetingu. Rygelová a Simandlová (2017) tento pojem definují jako „cenová kompenzace pro instituce, které platí vydavateli předplatné a zároveň hradí APC za otevřené

²² Světová aliance výzkumných knihoven, která se podílí na transformaci z dosavadního modelu publikování vědeckých poznatků na publikování v režimu OA (Be informed, ©2019).

²³ Plán, který vyžaduje, aby od roku 2021 byly veškeré vědecké výsledky placené z veřejných grantů publikované v režimu OA (Plan S, ©2020).

přístupné články v hybridních časopisech.“ Vyjednávání offsetových nebo také transformativních dohod (dále jen *transformativní dohody*) s vydavateli odborných recenzovaných časopisů má obecně za cíl přechod k publikování v OA časopisech, snížení předplatných periodik, a tedy přemístění peněz z výdajů na předplatné na výdaje na APC poplatky. Toto vyjednávání má nyní čtyři možné podoby (Rygelová a Simandlová, 2017), kdy:

- zaplacení APC sníží cenu předplatného periodik,
- předplatitel periodik nemusí platit APC,
- předplatitel získá slevu na předplatném periodika,
- předplatitel získá poukazy, které lze uplatnit na APC.

V ČR vznikl *Akční plán*²⁴, jehož jedním cílem je „zahájit přípravu na zavedení zlaté cesty otevřeného přístupu k vědeckým informacím“, a to zajištěním financí na pokrytí zlaté cesty vydávání v OA a vyjednáváním s vydavateli odborných periodik o publikačních modelech a možné zrušení hybridních časopisů. Úlohy vyjednávání se ujalo národní centrum *CzechELib*. (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, ©2015)

²⁴ Celý název *Akční plán pro implementaci Národní strategie otevřeného přístupu ČR k vědeckým informacím na léta 2017-2020*.

6. Přehled zahraniční literatury

Pro cíle tohoto výzkumu byla provedena rešerše zahraniční přehledové literatury k tématu současné akvizice ve VŠ knihovnách a dalších doplňujících zdrojů.

Pro vyhledání relevantních dokumentů byla použita tato klíčová slova pro VŠ knihovnu: *academic library, university library a college library*; pro akvizici: *library acquisition, acquisition a acquisition policy*; pro upřesnění vyhledávání byly také použité výrazy: *challenge, barrier, difficulty, issue, problem, limitation a trend*.

Při rešerši bylo nejdříve zmapováno, která témata se nejvíce ve výsledcích rešerše opakují, a podle toho byl poté k těmto tématům vybrán zástupce v podobě přehledové literatury k obsahové analýze. Byly vybrány i další zdroje na podpoření teorie. Jako doplněk k rešerši a obsahové analýze je sdílena osobní zkušenost autorky ze zahraniční univerzitní knihovny.

Tematicky se zahraniční literatura dotýká témat trendů v akvizici ve VŠ knihovny, doplňování knihovního fondu, pořizování elektronických zdrojů, rozporu akvizice s narůstajícím počtem volně dostupných dokumentů v prostředí internetu, konkrétně díky nástroji Sci-Hub na jejich zpřístupnění, a rozporu s půjčováním dokumentů přes (M)MVS. Dále se dotýká i otázky akvizičního rozpočtu a přesouvání financí z předplácení periodik na publikování v OA.

6.1 Přehled akvizice

Dresselhaus (2016) podává přehled recenzované literatury o akvizici ve VŠ knihovnách z let 2012 až 2013 v anglickém jazyce.

Jako první podává přehled hlavních akvizičních modelů, a to konkrétně *firm orders*²⁵, *approval plan*²⁶, konsorciální nákupy, PDA a EBA.

Firm orders představují jednorázové nákupy jednotlivých titulů. Dle autorky Dresselhaus je u těchto objednávek snaha proces zautomatizovat v prostředí platformy prodejců, podobně jako je tomu u běžných nákupů v e-shopech. Často zmiňovaným prodejcem je Gobi, který zajistí dodání dokumentu od jeho online objednání po umístění do knihovního fondu²⁷ i během jednoho týdne a nahradí tak zdlouhavé objednávání přes emaily nebo přes

²⁵ Česky také *pevné* nebo *závazné objednávky*.

²⁶ Česky také *tematická objednávka*.

²⁷ Anglicky *ready to shelf*.

klasickou poštu. Tím se ušetří čas zaměstnanců knihoven, kteří se tak mohou věnovat jiným činnostem v knihovně.

Approval plan zase zajišťuje, aby si knihovny mohly ve spolupráci s prodejci obstarat dokumenty podle vlastních kritérií, a zároveň hlídat publikování žádaných dokumentů a jejich dodávání do knihovny prakticky ihned poté, co jsou vydány. Díky tomuto modelu se zjistilo, že spousta titulů má velké časové mezery mezi jejich vydáním v tištěné a elektronické formě. Tento fakt dal vydavatelům podnět ke zmenšení mezery a k vydávání většiny publikací v obou formách zároveň.

Konsorcionální nákupy jsou spojovány s modely PDA, EBA a big deals²⁸, kdy samostatné knihovny ruší tyto velké dohody, ale v rámci konsorcií naopak tento trend přetrvává či sílí. Implementace PDA se naopak šíří ve všech knihovnách, a to hlavně z důvodu možnosti přehodnocení výdajů na dokumenty a zajištění nákladově efektivní akvizice. Pro nákupy většího počtu titulů je však vhodné zvážit model EBA, kdy je knihovně nabízena větší kolekce titulů za výhodnou cenu.

Poté se autorka věnuje akvizičním postupům práce při zajišťování e-knih. Z přehledu zdrojů je očividné, že téma e-knih bude ještě dlouho diskutovaným tématem, protože při nákupu e-knih je mnoho dílčích procesů, které jsou stále k řešení – udělení licence, fakturace, nastavení přístupu a zajištění vyhledatelnosti. Z toho tedy podle autorky vyplývá, že je nutné vytvořit jasný pracovní postup při nákupu EIZ a jejich implementaci do knihovního fondu.

K postupům práce autorka pak zmiňuje rozpor, kdy se od knihovníků očekává, že se budou starat o licence a rozpočty, přičemž ale ne všichni knihovníci mají nutné znalosti a vzdělání v těchto oblastech, a učí se tak „za pochodu“.

Závěrem je pro fungující sjednocený pracovní postup akvizice dle autorky nutné nastavit knihovní systém tak, aby byla zajištěna efektivní komunikace s různými poskytovateli EIZ, ale i mezi všemi knihovnicemi.

6.2 Trendy v akvizici

Levine-Clark (2014) nabízí vlastní shrnutí trendů v akvizici VŠ knihoven se zaměřením na budování knihovního fondu a přístup k němu na základě přehledu literatury a dotýká se tak hned několika témat akvizice. Nejdříve poukazuje na to, že donedávna se vlastnictví zdrojů rovnalo přístupu k nim. To se však časem stalo velmi drahou záležitostí, kdy knihovny nebyly

²⁸ Typ akvizice, kdy knihovny zakoupí přístup do všech e-časopisů vydavatele na několik let (Strieb a Blixrud, 2014).

schopné nakoupit veškeré potřebné zdroje, a knihovny se tak zaměřily víc na akvizici orientovanou na přístup. Změna proběhla rozšířením využívání EIZ, kdy si i knihovny navykly na online přístup ke zdrojům a začaly ve velkém předplácet elektronické verze časopisů místo těch tištěných.

Přechod k e-knihám byl pomalejší než u časopisů, a i dnes je jen několik akademických publikací jak v tištěné, tak i v elektronické verzi. Autor článku vidí smysl ve službě PDA, díky které knihovny nemusí pořizovat cenově výhodnější kolekce knih, a navrhuje tuto službu mít jako hlavní, ne-li jediný typ akvizice e-knih.

Vzhledem k finančním potížím, které mnohé knihovny zažívají, budou některé přehodnocovat pořizované dokumenty a snažit se zajistit takové, aby se knihovna odlišila od ostatních. Discovery systém a zpřístupnění dokumentů všeho druhu má být prioritou.

Publikování v režimu OA pomohlo zpřístupnit více článků uživatelům, významný efekt na knihovní rozpočet a budování fondu to však nemělo. Například to nijak nepomohlo snížit počet nebo ceny předplatného časopisů, ve kterých instituce publikují v režimu OA, autor ale věří, že je jen otázka času, kdy bude dostatečně velké množství článků nebo dokonce celé časopisy v OA, a knihovny budou moci přesunout finance z předplatných na podporu aktivit OA a publikování v OA.

Prioritou bude vyhovět požadavkům uživatelů, kteří budou chtít potřebné dokumenty co nejdříve, s důrazem na jejich zpřístupnění více než jejich vlastnictví knihovnou. MVS pro krátkodobé zapůjčení dokumentů, služba PDA, přesun k dokumentům publikovaných v OA, nástroje jako jsou discovery systémy na snazší nalezení různorodých dokumentů uživateli, tvorba speciálních kolekcí knihovny a páteční kolekce zdrojů pořízené v rámci konsorcií a spolupráce při jejich trvalém zpřístupnění – to všechno jsou podle autora budoucí trendy.

6.3 Trendy v akvizici monografií

Pod záštitou projektu Ithaka S+R²⁹ vznikla přehledová studie zkoumající trendy v akvizici monografií amerických VŠ knihoven v letech 2014 až 2017 (Daniel, Esposito a Schonfeld, 2019). Studie zkoumala dvě skupiny trendů:

1. Analýza akvizice 124 VŠ knihoven za fiskální rok 2017.
2. Trendy v pořizování tištěných a elektronických knih v 51 VŠ knihovnách mezi léty 2014 až 2017.

²⁹ Služba společnosti ITHAKA, která mj. poskytuje databáze JSTOR a Artstor.

Přehledu studie předchází analýza dosavadní situace akvizice v amerických VŠ knihovnách, kdy z dat vyplynulo, že knihovny nejsou hlavními zákazníky vysokoškolských vydavatelství. Autoři si tak položili hlavní výzkumnou otázku, zda to znamená, že knihovny získávají méně vysokoškolských publikací. Autoři se dále rozhodli prozkoumat trendy pomocí těchto otázek – kolik financí je vynaloženo na kontinuální zdroje a kolik na jednorázové, jak moc se změnil výdaje na tištěné knihy a e-knihy, jak se liší zdroje v různých disciplínách a která vysokoškolská vydavatelství a kteří prodejci mají největší výdaje.

Data pro tuto studii byla sbírána z knihovních systémů VŠ knihoven, konkrétně ze systémů Alma³⁰ a WorldShare Management Services (WMS)³¹.

Z analýzy dat 124 knihoven za rok 2017 vyplynulo, že VŠ vydavatelství představují 23,6 % trhu pro tištěné knihy a 18,5 % pro e-knihy, přičemž Oxford University Press a Cambridge University Press jsou největšími zástupci vysokoškolských vydavatelství. Gobi je největším prodejcem jak tištěných knih, tak e-knih, Amazon je pak druhým největším prodejcem tištěných knih do VŠ knihoven. Většina nákupů titulů vysokoškolských vydavatelství probíhá přes tyto dva prodejce.

Periodika mají největší podíl na výdajích na zdrojích, až 60 %. Na monografie je oproti tomu vydáno jen 24,5 % z celkových výdajů za zdroje. Knihovny tedy kupují méně tištěných knih a jen do určitého cenového limitu. Naopak více utrácejí za e-knihy, což ale neznamená, že kupují více titulů, protože ceny e-knih se stále zvyšují.

Bylo znovu potvrzeno, že VŠ knihovny nejsou hlavními zákazníky VŠ vydavatelství, i když z dat vyplývá, že humanitní a sociální vědy jsou výjimkami.

Z analýzy trendů na základě dat z 51 knihoven mezi lety 2014–2017 vyplynulo, že výdaje za zdroje se zvýšily o 70 % na kontinuální zdroje a 16–21 % na jednorázové zdroje. Výdaje na tištěné knihy se celkově snižují, nebyly však nahrazeny výdaji za e-knihy. Výdaje na tištěné knihy se snížily napříč všemi obory, výdaje na e-knihy se o něco zvýšily v humanitních a sociálních vědách. Nejvíce výdajů na knihy mají knihovny v institucích se zaměřením na doktorská studia, o něco méně u bakalářského studia a nejméně u magisterských studií. Gobi a Amazon znovu vyšli jako největší prodejci, VŠ knihovny však nadále nakupují i u jiných, specializovaných prodejců, kteří jsou schopni dodat specifické tituly.

³⁰ Produkt Ex Libris.

³¹ Produkt OCLC.

6.4 Modely pořizování e-knih

Simon (2014) nabízí výhody a nevýhody různých modelů nakupování e-knih pro VŠ knihovny, a dotýká se témat modelů akvizice, přístupu ke zdrojům, licencí a OA. Jako první se zamýšlí nad tím, zda je výhodnější nakupovat přímo od vydavatelů, od agregátorů, nebo od prodejců. Vydavatelé mohou nabídnout levnější kolekce e-knih s kvalitním obsahem, často však tyto kolekce obsahují tituly, které knihovny nechtějí, a tedy se nevyplatí pořizovat celé kolekce. Proto jsou nuceni spolupracovat s více vydavateli, tato spolupráce se ale tím může prodražit. Agregátoři oproti tomu nabízejí velké kolekce e-knih, na kterých knihovny ušetří náklady na akvizici. Zároveň jsou to ale agregátoři, kteří mají nad obsahem kontrolu, a tedy knihovny nemohou podobu jednotlivých kolekcí nijak přizpůsobit svým potřebám. Navíc často agregátoři nemohou skrze kolekce e-knih nabídnout nejnovější tituly.

Prodejci monografií jsou pak právě těmi, kteří mohou nabídnout knihovnám nejnovější tituly v tištěné i elektronické formě, a to na základě spolupráce s různými agregátory. Nákup e-knih se u nich neliší od nákupu tištěných knih. Nákupy jednotlivých titulů se však mohou prodražit.

Dále autor uvažuje nad jednotlivými přístupy k pořízeným zdrojům. Vlastnictví e-knih je výhodné u jednotlivých titulů, u kterých na rozdíl od tištěných nehrozí jejich ztráta, krádež, pozdní vrácení nebo poškození. Stejně jako u tištěných knih je však možné, že některé tituly již nebudou aktuální, a navíc mnohé e-knihy mají DRM ochranu, a tedy omezené možnosti používání. Dále pak hrozí ztráta e-knih v případech, kdy zaniknou prodejci, nebo kdy se změní podmínky přístupu k e-knize.

Předplatné pak představuje možnost, jak snáze aktualizovat knihovní fond, zároveň ale může hrozit úbytek části fondu, pokud nebude možné předplatné obnovit. Ačkoli předplatné může být v některých případech levnější než nákup, není vhodné mít postavený knihovní fond jen na základě předplatného.

Jako poslední způsob zpřístupnění zmiňuje Simon model pay-per-view, do kterého na rozdíl od jiných modelů knihovna nemusí tolik vložit financí, protože knihovna platí jen za reálné využití e-knihy. U tohoto modelu je ale zároveň nebezpečné, aby se finance nevymkly knihovně kontrole.

Podle Simona je také dobré dávat pozor na formáty, ve kterých se e-knihy nakupují – nejčastěji se jedná o PDF a EPUB, které jsou uživatelsky nejpřívětivější, stálou praxí je ale aplikovat na tituly ochranu DRM. Dále je dobré zajistit přístup k e-knihám tak, aby k nim uživatelé mohli přistupovat přes jedno rozhraní a nemuseli tak procházet jednotlivé databáze.

Simon také upozorňuje na licenční podmínky užívání e-knih a předkládá několik otázek, které si mají knihovny před pořízením e-knihy klást:

- Lze e-knihy stahovat a v jakém rozsahu?
- Kolik uživatelů najednou může prohlížet e-knihu?
- Je k prohlížení e-knih zapotřebí speciální software?
- Lze e-knihy jakkoli sdílet?

Simon na závěr připomíná, že mnoho titulů je také dostupných v OA a knihovna je může zpřístupnit svým uživatelům a pomyslně tak rozšířit svůj knihovní fond.

6.5 Model akvizice PDA

Ke stále populárnějšímu modelu akvizice PDA přispěla se svým přehledem literatury Fulton (2014). Na úvod poukazuje na skutečnost, že obzvláště ve VŠ knihovnách je mnoho titulů, které nikdy nebyly vypůjčeny, na základě odhadu, že 80 % výpůjček tvoří jen 6 % fondu. Předkládá hned několik výhod užívání tohoto modelu. Jako první uvádí možnost pořizovat tituly pouze v momentě, kdy o to požádají uživatelé, a s tím i související fakt, že takto je titul využit alespoň jednou oproti titulům zakoupeným knihovnou, které nemusejí být vypůjčeny ani jednou. Fond knihovny se navíc tak neustále rozšiřuje, zároveň se ale ušetří na výdajích. Fulton poté popisuje zkušenost VŠ knihovny, která se rozhodla aplikovat PDA model na tituly, které by běžně pořídila na začátku akademického roku na podnět pedagogů k výuce, ale u kterých nebylo jisté, zda je vůbec studenti používají. Bylo potvrzeno, že mnoho titulů opravdu není reálně při výuce využíváno, což byla dobrá zpětná vazba jak pro knihovny, tak i hlavně pro pedagogy.

V souvislosti s výdaji na tituly autorka upozorňuje i na několik pozitivních zkušeností knihoven, které využily žádosti o knihy přes MVS jako podnět pro zakoupení těchto knih. Knihovny zakoupením těchto titulů ušetřily náklady, které jsou běžně spojeny s dodáním titulu přes MVS, a opět měly jistotu, že se titul alespoň jednou využije.

Fulton pak také zmínila jako výhodu i úsporu místa ve volném výběru, které tak ušetří místo v regálech, což může přidat více místa pro jiné účely, například studijní prostory.

Byla popřena obava, že se knihovní fond bude kvůli PDA skládat z nekvalitních a čistě subjektivních titulů na základě požadavků uživatelů. Naopak, mnoho knihoven vnímá tento model jako příležitost pro rozšíření knihovního fondu a zajištění takových titulů, které by knihovna jinak nepořídila, přestože je uživatelé potřebují nebo chtějí. Z toho vyplynul také zajímavý fakt, že uživatelé mají zájem i o jiné, multidisciplinární obory. Oproti tomu knihovny většinou nakupují tituly na základě specifických oborových zaměření.

V neposlední řadě pak tento model může ušetřit i lidské zdroje, kdy se knihovníci místo objednávání dokumentů mohou věnovat jiným činnostem.

Jako hlavní nevýhodu tohoto modelu Fulton uvádí, že model PDA sice zajišťuje aktuálním studentům získat nutné dokumenty k jejich studiu, pro knihovny však tyto tituly nemusí mít význam z dlouhodobého hlediska – tituly nemusí korespondovat s cílem knihovny a nemusí být využity budoucími studenty.

Dále uvádí, že není mnoho prodejců, kteří poskytují tento typ modelu akvizice, což může přispět k přílišné jednotnosti knihovních fondů napříč mnohými VŠ knihovnami. Zároveň ne veškeré e-knihy jsou přístupné přes model PDA a prodejci se mohou kdykoli rozhodnout stáhnout e-knihy z nabídky pro PDA.

Dobře nastavený plán PDA může akvizici ulehčit a zrychlit, počátky sestavování plánu mohou být však časově náročné. PDA může také zvýšit pravděpodobnost pořízení duplicit. Při pořízení titulu přes službu PDA knihovna automaticky získá MARC záznamy, které je však nutné opravit pro potřeby knihovny, a ve výsledku to tedy práci přidává. Katalogizátoři tak mohou mít problém udržet tempo s akvizicí.

Jako velká nevýhoda se také může jevit složitost stanovování a hlídání akvizičního rozpočtu. Jako řešení se nabízí aktualizace rozpočtu každý měsíc, ale to opět představuje velkou časovou zátěž.

Na závěr autorka konstatuje, že PDA se i přes veškeré nevýhody stane žadáným modelem jako reakce na neustálé snižování rozpočtu knihoven a zvyšování cen zdrojů. Pokud knihovny zvládnou hlídat výdaje na nákupy přes tento model a zároveň zajistí oborově vyváženou kolekci, jistě takový model může být pro knihovny přínosem.

6.6 MVS

Na začátku svého příspěvku k MVS ve výzkumných knihovnách Posner (2014) uvádí, že dnešním uživatelům je umožněno dostat se k širokému spektru informací díky globalizaci a informačním technologiím. Přestože je také spousta dokumentů zdigitalizována a přístupná online i široké veřejnosti, z autorskoprávních důvodů není možné takto zpřístupnit většinu tištěného materiálu pocházejících z 20. století. Knihovny jsou tak těmi, které jsou schopny poskytnout uživatelům tyto tituly, aniž uživatelé musejí platit drahé přístupy k požadovaným zdrojům.

Výhody v MVS jsou v možnosti uživatelům ukázat mnohé cesty přístupu k informacím. Dle Posner je to rychlá a nákladově efektivní služba. Proto se podivuje nad tím, že MVS je v literatuře obecně málo zmiňovanou službou, a vysvětluje si to tím, že knihovny opravdu raději

investují do budování fondu, nebo v horším případě mají pocit, že jsou schopné poskytnout všechny potřebné informace svým uživatelům ze svých zdrojů. To ale vzápětí popírá argumentem, že i ty největší knihovny, které by měly mít všechny potřebné zdroje, i ty nejmenší, které naopak tolik zdrojů nepotřebují, službu poskytují, a varuje, že pokud by od této služby knihovny upustily, výzkumy by se tak prodražily a některé výzkumy by kvůli tomu ani nezačaly.

Autorka dále uvádí limity a nevýhody služby MVS. Pro některé knihovny může být poskytování této služby drahé. Dále pak může být frustrující jak pro knihovníky, tak pro uživatele, že nelze poskytnout některé dokumenty kvůli autorským právům, DRM ochraně, embargu na dizertačních pracích a vysokých poplatcích za zpřístupnění jednotlivých článků e-časopisů. Dalšími limity jsou i případy, kdy jsou materiály špatně dohledatelné, některé jsou vzácné nebo staré natolik, že už se nemohou vypůjčit, a jiné jsou zase příliš nové na to, aby je některé knihovny již vlastnily. Obavy ze ztráty nebo poškození materiálů jsou také namístě. Časté rušení předplatných tištěných verzí časopisů nutí knihovny spoléhat více na elektronické časopisy, na které se často vážou restriktce – materiály nelze skenovat a kopírovat nebo je posílat elektronicky.

Provoz MVS představuje zpracování požadavků a s nimi spojených poplatků, balení a odeslání materiálů, a vyžaduje tak lidské zdroje a funkční systém. Bez dostatečné podpory může být tato služba neefektivní a pomalá, což dle Posner může být důvod, proč někteří uživatelé raději zjišťují informace u svých kolegů, než aby využili MVS.

Autorka na závěr polemizuje, zda je služba MVS vzhledem ke zmíněným limitům zapotřebí, a to především v době stále vzrůstajících trendů, jako jsou OA, digitalizace nebo otevřené repozitáře. Vzápětí ale dodává, že věří, že MVS je službou, která do výzkumných knihoven stále patří, a která názorně ukazuje, jaká je situace ohledně přístupu k informacím. Nakonec radí, že je lepší platit za služby knihovnám navzájem než investovat do poskytovatelů zdrojů, kteří tolik nerozumí knihovnickým hodnotám a nezáleží jim na nich.

6.7 Akviziční rozpočet

Ke všem zmíněným typům akvizice se připojuje Tillack (2014) s analýzou akvizičního rozpočtu napříč australskými výzkumnými knihovnami. Na začátek analýzy autor uvádí přehledy literatury týkající se nákladů na vědecké publikování, zvyšování předplatných kolekcí časopisů, a řešení ve formě big deals, konsorcií a OA. Z přehledu vyplývá, že se i australské výzkumné knihovny potýkají s rozparem, kdy se knihovnám snižuje rozpočet, zatímco ceny

zdrojů neustále stoupají. V Austrálii je pak několik veřejných výzkumných knihoven, které pokládají za povinnost ukládat výsledky výzkumu do institucionálních repozitářů.

Z autorovy analýzy australských výzkumných knihoven pak vyplývá, že na zvyšování cen zahraničních zdrojů má vliv mimo jiné i kolísání směnných kurzů.

Pro knihovny je také obtížné se orientovat, když jednotliví vydavatelé mají jiné cenové politiky – někteří mají jednotnou cenu pro všechny předplatitele, jiní naceňují podle FTE nebo se orientují na základě statistik. Zároveň někteří nenabízejí některé tituly k nákupu samostatně, ale pouze jako součást větších kolekcí, které si knihovny často nemohou pořídit. Knihovny navíc nejsou schopny udržet tempo s rychlostí, jakou rostou ceny zdrojů, jsou proto často nucené rušit předplatné, vyjednávat lepší finanční nabídky nebo hledat jiné možnosti financování.

Některé knihovny přesto udržují předplatná periodik v rámci big deals, důvodem však bývá velká administrativní zátěž při jejich zrušení a také fakt, že uživatelé by přišli o přístup k důležitým zdrojům. Big deals se navíc jeví jako vhodné řešení jen pro velké knihovny. Po zaplacení předplatného však mnohé knihovny už nemají dostatek financí na pořízení jiných, nových zdrojů. Většina knihoven se proto každý rok snaží udržet alespoň ty zdroje, které mají. V tomto směru některé knihovny zmiňují konsorcia jako jasné výhody co do vyjednávání předplatných, licenčních podmínek a úlevy od administrativní zátěže.

Mnohé knihovny se také potýkají s problémem při udělování licencí pro jednu instituci rozloženou ve více areálech, dále mají problém s ochranou e-knih DRM, která uživatelům stěžuje orientaci v různých modelech přístupu k e-knihám.

Většina knihoven vidí OA jako nevyhnutelný model pro vědecké publikování, zároveň ale nijak zvlášť neberou zdroje v režimu OA jako součást své akviziční politiky.

Poslední z oblastí, kterou autor zkoumal, byl typ akvizice PDA. Autor potvrzuje, že PDA se jeví jako výhodný z hlediska efektivity nákladů. Některé knihovny však podotýkají, že musí množství poptávek regulovat, aby se i tento finančně výhodný model nakonec neprodražil.

Autor tak v závěru dodává, že ačkoliv australské výzkumné knihovny jsou a budou pod tlakem při rozhodování o pořizování zdrojů, mají několik příležitostí, jak tomuto tlaku odlehčit – být součástí konsorcií, brát v potaz zdroje publikované v režimu OA a dát příležitost modelu akvizice PDA se jeví jako schůdná řešení.

6.8 Sci-Hub

Ve svém článku se Gonzáles-Solar a Fernández-Marcial (2019) na základě literatury zamýšlí nad tím, jak webová stránka Sci-Hub ovlivňuje VŠ a výzkumné knihovny.

Webová stránka Sci-Hub³², někdy také označována jako shadow library, česky *stínová knihovna*, harvestuje vědecké informace jak volně dostupné, tak i za paywallem³³, a poskytuje k nim přístup široké veřejnosti zdarma. Odhadem je Sci-Hub složen z 85,1 % z článků, které jsou za paywallem, vydaných za posledních 70 let, a tematicky převažují obory chemie a lékařství.

Hlavním důvodem vzniku této stránky byl fakt, že ne všechny instituce jsou schopné si zaplatit přístup k vědecké literatuře přes stále se zvyšující ceny předplatného. Ani iniciativa OA nepomohla k rozšíření otevřeného přístupu k vědecké literatuře – odhaduje se, že pouze čtvrtina vědecké literatury je přístupná bez poplatků.

Autorky dále uvádějí, že v roce 2016 Sci-Hub zaznamenal 75 milionů stažení. V roce 2018 byla zveřejněna data za rok 2017, ze kterých vyplývá, že největší podíl na stažení mají bohatší země – první čtyři země s největším podílem stažení jsou Španělsko, Kanada, Indie a USA. U těchto zemí se ale předpokládá, že nemají problémy s přístupem k vědeckým informacím, na rozdíl od zemí rozvojových. Při studii důvodů ke stahování ze Sci-Hub výzkumníky z USA se nejčastěji objevuje: nedostatek přístupu k dokumentům, nesouhlas s publikačními modely, a výhodnost, chápána jako možnost získat informaci rychle a okamžitě.

Zajímavé je zjištění, jak VŠ knihovny komunikují Sci-Hub se svými uživateli. Tato komunikace se v každé knihovně liší. Například VŠ knihovny ve Španělsku ve většině případů neposkytují žádné přímé pokyny a informace ke Sci-Hub a jiným stínovým knihovnám, objevují se ale názory ve formě příspěvků na blogu knihoven od samotných knihovníků. U VŠ knihoven s angličtinou jako hlavním mluveným jazykem se však častěji objevují pokyny a FAQ ke Sci-Hub a dalším tématům vědecké komunikace. V několika případech VŠ knihovny upozorňují na nelegální činnost při používání Sci-Hub a snaží se nabízet alternativní zdroje z vlastního knihovního fondu. Autorky však závěrem konstatují, že VŠ knihovny se stále nacházejí v rozporu, kdy chápou, že jejich uživatelé potřebují neomezený přístup k informacím, na druhé straně se snaží respektovat nastavené publikační modely a etické využívání informací na akademické půdě. Z pohledu uživatelů je však jasné, že je pro ně přednější přístup k

³² Při psaní diplomové práce sídlí Sci-Hub na adrese <https://sci-hub.tw/>

³³ Program, který neumožní přístup k obsahu uživatelů, kteří si obsah nepředplácí (Paywall, ©2020). Neexistuje český ekvivalent.

vědeckým informacím, a dokonce i jejich šíření a sdílení, než otázka etiky nebo zákona. Nakonec se autorky ještě zamýšlejí nad tím, že jelikož Sci-Hub a podobné stínové knihovny budou stále pokračovat a další se budou vytvářet, zda uživatelé budou mít stále zájem o využívání služeb svých knihoven.

6.9 Transformativní dohody

Machovec (2019) se zabývá strategiemi transformativních dohod v Severní Americe. Autor nejdříve zmiňuje evropské iniciativy, konkrétně OA2020 a Plan S. Poté se autor přesouvá na severoamerické území, kde v dubnu roku 2019 vznikla jedna z prvních transformativních dohod krátce poté, co California Digital Library odmítla obnovit předplatné kolekce časopisů vydavatelství Elsevier.

Machovec pokračuje v představení transformativních dohod, kdy uvádí dva modely. První model se zaměřuje na APC poplatky, kdy by jakékoli poplatky, které autor platí, úměrně snížily předplatné, a tím by se zamezilo double-dippingu. Jelikož APC jsou často placeny institucemi nebo z grantů, jednou z výzev tohoto modelu je získat správná data ohledně APC. Autor vidí výhodu v centralizovaném sběru dat.

V druhém modelu konsorcia vyjednávají plošné poplatky za publikování a čtení vědeckých publikací, tedy přechod z modelu předplatného (*subscription model*) na model autorský (*authorship model*). V tomto případě poplatky APC umožní jak publikování, tak neomezené čtení článků za paywallem i v OA. Pro tento model musí vydavatelé znát publikační trendy jednotlivých institucí, které se účastní dohody, a na základě této analýzy se stanoví plošný poplatek pro jednotlivé instituce.

V Severní Americe jsou VŠ knihovny financovány na státní úrovni nebo soukromě, a stejně tak konsorcia představují buď státní agentury, nebo jakési neformální agentury provozované samotnými univerzitami. Jen některé instituce tak mají sílu na provedení změn. Velkou výzvou je tak zajištění potřeb jednotlivých institucí a spojení regionálních konsorcií napříč státy, i přes možné rozdíly v prioritách publikačních činností.

Jako další výzva se jeví právě zmíněné priority jednotlivých institucí – většina amerických akademických institucí se zaměřuje primárně na výuku a nemají tak velkou publikační činnost, a tedy přestože tyto instituce převážně předplácují kolekce časopisů, na ně transformativní smlouvy nebudou mít takový vliv. Někteří vydavatelé se však obávají situace, kdy velká část časopisů vydá články velkých výzkumných institucí v režimu OA, a malé, na výuku zaměřené instituce tak přestanou předplácet kolekce časopisů. Z tohoto důvodu některá

vydavatelství vytvořila pro velkou část svých placených časopisů tzv. zrcadlové časopisy³⁴, které jsou publikovány v režimu OA, není to ale řešení pro instituce vyjednávající transformativní dohody.

Další obavou je, že přesun z modelu předplatného časopisů na model autorských poplatků za publikování by znamenalo, že některé instituce se jen tzv. svezou právě proto, že samy tolik nepublikují, ale přesto získají přístup zdarma k mnoha zdrojům. Výzvou je pak přeorientovat náklady za publikování na všechny zúčastněné instituce různých velikostí a zaměření. Posledním zmiňovaným problémem může být také snižování knihovních rozpočtů. Přejít na autorský model neznamena, že se poplatky za publikování sníží, pouze se změní způsob, jakým bude s rozpočtem zacházeno.

Autor na závěr shrnuje, že k nastavení optimální transformativní dohody je zapotřebí získat přehled výdajů na publikování v OA a vytvořit vzorec publikování jednotlivých institucí na základě veškerých typů publikování. Následně bude nutné vytvořit několik finančních scénářů, podle kterých se dá určit poplatek za publikování a přístup. Autor připomíná, že pomoc vysokoškolských knihovníků při vyjednávání transformativních smluv bude významná, stejně jako byla při vyjednávání podmínek užívání předplácených zdrojů (např. pro MVS), a věří, že časem bude vyjednávání snazší.

6.10 Závěr přehledu literatury

V zahraniční literatuře se objevuje hned několik výzev akvizice, se kterými se VŠ knihovny potýkají. Zřejmě snižování knihovních rozpočtů a zdražování zdrojů vyžaduje hledat další finanční prostředky, rušit předplatné, nebo zkoušet jiné typy akvizice, čímž jsou VŠ knihovny nucené přehodnotit orientaci z vlastnictví zdrojů na jejich zpřístupňování. Akvizice orientovaná na uživatele se často jeví jako řešení, jak zajistit potřebné zdroje, a zároveň ušetřit na výdajích. Služba MVS a publikace v OA představují možnosti, jak pomyslně rozšířit knihovní fondy. Zdá se ale, že knihovny nijak aktivně nezahrnují publikace v OA do svých knihovních fondů.

Samotné publikování v režimu OA nemá zatím vliv na výši předplatného časopisů, ve kterých jsou příspěvky publikovány. Naopak akademickým institucím přidávají na výdajích na zpřístupnění článků. Ve spolupráci s VŠ knihovnami je tak nutné začít řešit, jak změnit dosavadní modely publikování, zamezit tak double-dippingu a udělat publikování o něco přínosnější než doposud.

³⁴ Tyto časopisy mají stejné vlastnosti jako jejich placený protějšek, např. cíle a obsah, redakční radu a kritéria hodnocení, a mají zajištěnou stejnou úroveň viditelnosti a možnosti vyhledání článků (Harrison, 2019).

K pomyslnému rozšíření fondu lze přidat i ilegální služby zpřístupňování dokumentů, ke kterým však ne všechny VŠ knihovny zaujaly jednoznačný postoj. Otázka je, zda a v jakém rozsahu mají tyto služby vliv na akvizici ve VŠ knihovnách.

Téma EIZ je často diskutovaným tématem, především ve smyslu zjednodušení a zrychlení přístupu ke zdrojům. Jak opravdu zefektivnit pořízení EIZ je však stále diskutovaným tématem – VŠ knihovny tak řeší výběr dodavatelů, zda pořídit EIZ v rámci předplatného, nebo trvalého nákupu, a jak nejlépe zpřístupnit zdroje svým uživatelům.

Důležitá se také jeví spolupráce mezi knihovnami, ať už pro sdílení dokumentů nebo pro vytváření podmínek pořizování zdrojů. Spolupráce může být také užitečná v momentě, kdy VŠ knihovny nemají dostatečný počet pracovníků na administrativní činnosti spojené s vyjednáváním cen a licenčními podmínkami užívání EIZ.

7. Případová studie – Evropský univerzitní institut

Následující část popisující instituci European University Institute včetně její knihovny byla již využita v seminární práci autorky (Málková, 2019).

European University Institute, česky Evropský univerzitní institut (dále jen EUI) je unikátní centrum pro doktorská a postdoktorská studia. Tato univerzita byla založena roku 1972 a od té doby je považována za přední akademickou instituci s evropským zaměřením. Zaměřuje se na oblast společenských věd, konkrétně na sociologii a politologii, historii, ekonomii a práva. Každá z těchto vědních oblastí má vlastní oddělení. (*European University Institute*, ©2020)

7.1 Knihovna Evropského univerzitního institutu

Knihovna Evropského univerzitního institutu ve Florencii (dále jen Knihovna EUI) je specializovanou knihovnou pro výzkum v oblasti již zmíněných společenských věd, a to od roku 1976 (*Europe's social science research library*, ©2020).

Knihovní fond obsahuje přibližně 582 tisíc tištěných knih s ročním přírůstkem 10 tisíc, tisíc tištěných časopisů, 474 tisíc elektronických knih, 93 tisíc elektronických časopisů, 53 databází a skoro 21 tisíc zdrojů v repositáři Cadmus (*Facts and Figures*, 2019). Fond knihovny se tematicky týká již zmíněných oblastí věd, a to ve všech evropských jazycích, mimo jiné také obsahuje vybrané oficiální dokumenty Evropské unie skrze svou roli Evropského dokumentačního centra (dále jen EDC). Knihovna má dohromady 20 stálých zaměstnanců a 6 stážistů s roční smlouvou. (*Europe's social science research library*, ©2020)

Knihovna EUI komunikuje a je úzce ve spolupráci se všemi čtyřmi oborovými odděleními skrze své čtyři informační specialisty³⁵ ³⁶, kteří schvalují nákup knih na základě požadavků jednotlivých výzkumníků či požadavků profesorů jednotlivých oborových oddělení a mají celkově velký vliv na profilaci knihovního fondu zaměřeného na jednotlivé vědní oblasti. Roli informačního specialisty má i knihovník na akvizici dokumentů pro EDC.

³⁵ V angl. *information specialist*.

³⁶ V Knihovně EUI jsou někdy také označováni jako *subject specialist*, česky *předmětový knihovník*. To je typ knihovníka, který se specializuje a rozumí určitému oboru, který je zastoupen v knihovním fondu. Mezi jejich hlavní činnosti patří výběr a klasifikace knih, asistence uživatelům při náročnějších oborových dotazech, pořádání oborově zaměřených seminářů na informační gramotnost a udržování vztahu s akademickými pracovníky. (Rowen, ©2017, s. 85) V češtině se spojení *předmětový knihovník* spíše neuzivá.

7.1.1 Akviziční politika Knihovny Evropského univerzitního institutu

Akviziční politika Knihovny EUI vychází z dokumentu *Collection Policy: Coping with Change* (2010). Tento dokument vycházel ze zásadních změn, kterými prošel EUI v předešlých letech. Jednalo se především o vznik nových postgraduálních programů a obhájení a schválení navýšení rozpočtu. Knihovna EUI se také snažila v akviziční politice reflektovat rozvíjející trendy v nových výzkumech a nástrojích pro jejich správu. Jako další faktor hrající roli v utvoření nové akviziční politiky hraje výstavba nového depozitáře, díky kterému do něj mohly být přesunuty méně využívané knihy a samotný prostor knihovny tak získal více prostoru na nové tituly na několik let dopředu. Knihovna EUI navíc pravidelně vyřazuje staré a nepoužívané knihy.

Vývoj fondu knihovny lze definovat ve dvou úrovních. První úroveň vývoje fondu je ovlivněna obecným zaměřením EUI a odpovídá hlavním tématům, která ve výzkumech přetrvávají. Dokumenty na taková témata jsou považovány za základní dokumenty³⁷ a utváří jádro knihovního fondu.³⁸ Druhá úroveň je vytvářena na podporu jednotlivých výzkumných programů, prací a dalších projektů s velice úzce zaměřenými tématy, která ale souvisí alespoň okrajově s hlavními zaměřenými EUI. Dokumenty s těmito zaměřenými jsou vnímány jako vedlejší³⁹. Pro to, aby byla zajištěna podpora výzkumných aktivit, je určena významná část rozpočtu knihovny právě na akvizici, ale také na MVS.

Základní body akviziční politiky pro fond knihovny jsou:

- evropská témata,
- vícejazyčnost,
- srovnávací a související přístup při pořizování,
- mezioborovost,
- přímý přístup,
- schopnost reagovat na vyvíjející se potřeby vědecké komunikace,
- uchovávání, správa a šíření vědeckých výsledků EUI prostřednictvím institucionálního repozitáře Cadmus.

Knihovna zároveň monitoruje rozvoj trendů v oblasti otevřeného přístupu.

³⁷ Anglicky *core documents*.

³⁸ Česky také *základní fond* (Matušík, 2003).

³⁹ Anglicky *non-core*.

Dokument akviziční politiky pak zdůrazňuje úzkou spolupráci mezi jednotlivými odděleními zajišťující okamžité zpřístupnění požadovaných dokumentů svým uživatelům, ale také spolupráci mezi Knihovnou EUI, konsorcií a dodavateli.

Dále dokument představuje nejdůležitější, a tedy nejčastější typy dokumentů, které tvoří fond. Jsou to především tištěné a elektronické verze monografií, periodika, pracovní dokumenty především v elektronické podobě, databáze, materiály na CD a DVD a různé volně dostupné zdroje. Při akvizici dokumentů v jakékoli formě má však vždy největší význam kvalita obsahu zdroje. Dále pak je nutné zvážit, zda mají uživatelé zájem o zdroje v některých formátech, jako například CD nebo DVD, a lze tedy uznat, že dokumenty v tištěné podobě a elektronické podobě (dostupné online) jsou nevhodnějšími typy dokumentů.

V dokumentu akviziční politiky je dále doporučováno provádět pravidelné vyřazování a revize fondu – to se týká především starších dokumentů s malým využitím a také digitalizovaných dokumentů.

Kromě výše zmiňovaných typů dokumentů akviziční politika Knihovny EUI neopomíjí ani vědecké práce vzniklé na půdě EUI, dále pak třeba dokumenty EDC a datasety vzniklé při provádění výzkumů. Je opět zdůrazněna role správy a trvalého uchování i těchto dokumentů.

7.2 Zkušenost v Knihovně Evropského univerzitního institutu

Tato podkapitola popisuje některé aspekty akvizice v Knihovně EUI, které jsou významné pro účely této práce. Akvizice je popsána především na základě zkušenosti autorky z jednoroční stáže absolvované v roce 2018, kdy autorka byla zaměstnána na pozici stážisty-akvizitéra a měla na starosti především nákup tištěných a elektronických monografií.

Knihovna EUI si každých pět let soutěží stále prodejce tištěných i elektronických monografií. Hlavní kritéria výběru stálých prodejců jsou: zda prodejce působí v Itálii, rozsah vydavatelů, od kterých prodejci zprostředkovávají tituly, a jejich zaměření na společenské vědy, jaké jazyky tato vydavatelství pokrývají, a také jaká je cenová politika jednotlivých prodejců. Hlavním cílem výběru prodejců bylo tak pokrýt co nejvíce publikací vydávaných především v Evropě. Rozhodnutí, od kterého z vysoutěžených prodejců pak koupit individuální

tituly, bylo vždy určeno podle toho, v jakém jazyce byl každý individuální titul napsán. V roce 2018 hlavními prodejci byli Gobi, Harrassowitz⁴⁰, Casalini Libri⁴¹, Amalivre⁴² a Brill⁴³.

Akviziční proces v Knihovně EUI začíná ve většině případů požadavkem řešitelů výzkumu, kteří si zažádají konkrétní titul. Tento způsob akvizice zajišťuje získání vysoce relevantních a kvalitních titulů do knihovního fondu. Tento požadavek se dle zaměření titulu dostane k jednomu z pěti již zmíněných informačních specialistů. Informační specialista má pak za úkol zkontrolovat, zda se požadovaný titul nenachází ve fondu knihovny. Následně titul objedná od jednoho z prodejců zmíněných výše na jejich platformách.

Další možností je objednání monografií přímo informačním specialistou v rámci akvizčního modelu approval plan. Ti se nechávají informovat o novinkách přes platformy výše zmíněných prodejců. Pro to je nejdříve nutné nastavit si profily s kritérii, nejčastěji oborovými zaměřeními, podle kterých systémy dodavatelů mohou doporučovat vhodné tituly.

Preferovaný formát titulu je většinou elektronický, pokud existuje a pokud je také cenově dostupný oproti tištěné verzi. Důvodem je především fakt, že elektronický dokument nezabírá fyzické místo v knihovně, lze k němu často přistupovat vzdáleně a někdy je dostupné více uživatelům najednou.

Tito prodejci nabízí Knihovně EUI i tituly, které jsou teprve chystány k vydání. Tento model je jistě pro knihovnu výhodný, protože tak má přehled o chystaných novinkách. Zároveň pokud není prodejce schopen dodat požadovaný titul ze svých zdrojů, především proto, že je titul vyprodán, je povinen prohledat a oslovit i antikvariáty, zda nemohou prodejci požadovaný dokument prodat. Tato povinnost prodejci zůstává až do doby, dokud nedodá dokument Knihovně EUI, přičemž mohou být dodány i různé edice dokumentu. Je už jen na knihovně, zda se rozhodne objednávku zrušit a raději sehnat titul přes službu MVS.

Pro některé nákupy byly vytvořeny výjimky. Například nákup elektronických knih od jednoho vydavatele Routledge probíhá zásadně od italské pobočky prodejce Taylor & Francis. Další výjimkou není ani občasný nákup na Amazonu, a to v případech, pokud ani jeden z dodavatelů nikdy neměl tento titul ve svých zdrojích, anebo pokud je akvizice titulu akutní (například v případě pořizování učebnic).

⁴⁰ Německé vydavatelství Harrassowitz Verlag.

⁴¹ Italský dodavatel specializující se na publikace vycházející v jižní Evropě.

⁴² Francouzský dodavatel publikací ve francouzském jazyce.

⁴³ Nizozemské vydavatelství tištěných i elektronických monografií a periodik zaměřené na celosvětovou produkci v oblasti humanitních a některých přírodních věd.

V roce 2018 ještě stále probíhala revize předplácených periodik. Cílem revize bylo především snížení počtu tištěných periodik a naopak zvýšení počtu předplácených elektronických verzí časopisů, ať už samotně předplácených, nebo periodik, která jsou součástí předplácených databází.

Toho bylo docíleno zmapováním všech předplácených periodik a jejich rozlišením na již zmíněné základní a vedlejší dokumenty. Tím bylo určeno, že základní periodika mohou zůstat ve fondu jak v elektronické, tak i v tištěné podobě. Naopak vedlejší periodika jsou pořizována pouze v elektronické podobě. Tato označení dělají pravidelně informační specialisté a úkolem akvizitérů je získat periodika v určených formátech bez ohledu na to, zda v těchto formátech existují. (Alpigiano a Daalder 2015, s. 3) Samostatná periodika jsou předplácena pouze u prodejce Harrassowitz.

Knihovna EUI má zajištěn i nákup skrze stálé objednávky⁴⁴ převážně pro knihy z edičních řad nebo i knih na pokračování. Jedná se především o ověřená díla, která zajistí kontinuální akvizici kvalitních titulů do fondu knihovny.

Služba MVS je v Knihovně EUI pro její uživatele úplně zdarma. Knihovna EUI má interní pravidlo, kdy o dokumenty mladší než pět let nesmí být požádáno přes MVS. Pokud se tedy takový požadavek dostane do oddělení MVS, musí ho knihovníci poslat na akviziční oddělení.

Zároveň však nesmí MVS nahradit možnost nákupu titulu, pokud uživatel potřebuje titul do knihovny a mít tak možnost si ho zapůjčit vícekrát, a tedy musí se zakoupit i takové tituly, které se mohou zdát nevhodné pro knihovní fond a bylo by spíše výhodnější pořídit je přes MVS. Jak již bylo zmíněno, to se může stát jen v případě, kdy je rychlejší titul objednat přes MVS. Znamená to ale tedy, že jsou to uživatelé, kteří rozhodují o tom, zda bude titul pořízen trvale do fondu, nebo ne.

EUI se jako veřejně financovaná mezinárodní výzkumná instituce hlásí k principům OA. V roce 2017 vydala dokument OA politiky European University Institute (EUI) Open Access Policy k publikacím vznikajícím na EUI, ve které jsou popsány tři hlavní přístupy k podpoře OA:

1. Členové EUI jsou povinni ukládat své akademické publikace (články, pracovní dokumenty, knihy, kapitoly knih a reporty) do institucionálního repozitáře Cadmus nejpozději v den publikování díla.

⁴⁴ Anglicky *standing order*.

2. Veškeré akademické práce vytvořené v době působení na EUI musí autoři uložit do institucionálního repozitáře Cadmus, a to nejpozději pět let od obhajoby práce.
3. Autoři jsou podporováni k publikování v OA časopisech. Ti, kteří publikují v předplácených časopisech, by měli zároveň uložit příspěvek do institucionálního repozitáře Cadmus.

7.3 Závěr případové studie

Jako každá výzkumná knihovna, i Knihovna EUI se potýká s výzvami jak moderního knihovnictví, tak s požadavky výzkumné instituce. Díky bohatým finančním zdrojům a jasnému cíli však hned od počátku své existence mohla nastavit jasná pravidla fungování, a to od akviziční politiky přes akviziční rozpočet až po jasné modely akvizice. Za celých 40 let své existence se tak knihovna potýkala především s jednou zásadní výzvou – udržet krok se vzestupem technologií.

To se jí však vždy vydařilo díky včasné reakci a implementaci pomocí akviziční politiky, která knihovně určovala dávat přednost elektronickým verzím dokumentů před tištěnými, pokud jsou dostupné, urychlila celý proces akvizice výběrem několika hlavních dodavatelů dokumentů na každých pět let, a v neposlední řadě se proces urychlil díky nabízení relevantních dokumentů ještě před jejich vydáním.

Knihovna EUI tak odpovídá hlavnímu trendu knihoven, které reagují na požadavek uživatelů zpřístupnit jim dokument, jakmile o něj uživatel projeví zájem, tedy ve smyslu *just-in-time*, ale dokonce i předtím, než bude vědět, že daný dokument potřebuje.

8. Současná situace v české akvizici

Cílem výzkumu je analyzovat situaci v současné české akvizici, která pak poslouží k porovnání se situací akvizice vyplývající z přehledu zahraniční literatury a případové studie z Knihovny EUI.

Klíčová témata akvizice ve VŠ byla zmapována na základě rešerše a obsahové analýzy dostupné literatury a případové studie z Knihovny EUI:

1. Kritéria pořizování zdrojů – každá knihovna má stanovená kritéria, podle kterých pořizuje zdroje do knihovny, ať už jen neoficiální nebo oficiálně daná v dokumentu akviziční politiky.
2. Akvizice orientovaná na uživatele – tento typ akvizice se často objevuje jako řešení pro stále rostoucí ceny zdrojů či jako možnost, jak ušetřit místo ve fyzických prostorách knihovny a zároveň jak zajistit relevantní literaturu.
3. Na hraně ilegálně dostupné zdroje – tyto zdroje vznikají důsledkem nedostatečného přístupu k legálně dostupným zdrojům. Je otázkou, zda mají tyto zdroje vliv na podobu akvizice ve VŠ knihovnách.
4. Open Access a transformativní dohody – smlouvy OA jsou spíše zatím v začátcích vyjednávání, přesto je vhodné se zamyslet nad možným budoucím vlivem na akvizici.
5. Knihovnická konsorcia – konsorcia jsou knihovnami vnímána pozitivně především jako možnost, jak získat lepší podmínky přístupu ke zdrojům.
6. Role akvizitéra – při stále populárnější akvizici zaměřené na uživatele vyvstává otázka, jaká je role akvizitéra v dnešních VŠ knihovnách.
7. Problémové aspekty v akvizici – toto téma je doplňující, aby bylo možné zjistit, zda jsou i jiné problematiky, kterými se české VŠ knihovny zabývají a které nevyplynuly ze zahraniční literatury a zkušenosti z Knihovny EUI.

8.1 Metoda výzkumu

Pro dosažení cíle výzkumu byla zvolena delfská metoda. Tato metoda byla vytvořena v 50. letech 20. století americkou výzkumnou institucí RAND. Metoda spočívá ve skupinové komunikaci, pomocí které se dosáhne společného postoje k dané problematice mezi všemi účastníky. Účastníky představují odborníci na danou problematiku, kteří jsou však oslovováni nezávisle na sobě. Dotazování je zpravidla vícekolové. Na základě výsledků z předchozího kola je vytvořeno nové kolo dotazování. Účastníci jsou pak požádáni o zhodnocení svých

předchozích odpovědí a vyjádření názoru na věc, s přihlédnutím na odpovědi ostatních účastníků. Tato metoda je obzvlášť vhodná pro zmapování možného vývoje v dané problematice, tedy jde o metodu prognostickou. (Salkind, 2010, s. 2)

Dotazování odborníků je předpokladem k získání společného řešení k dané problematice, avšak navíc nezávislé dotazování zajistí, že prvotní názory nebudou nijak ovlivněny ostatními respondenty. A to i v případech, kdy například dotazování spolu obecně v názorech nesouhlasí nebo mají k sobě averzi. Nezávislé dotazování má navíc i tu výhodu, že všichni respondenti mají stejný prostor pro vyjádření svých názorů. V neposlední řadě tento typ dotazování šetří čas všem dotazovaným, protože ti se nemusí časově nijak na sebe vázat. (Hyndman a Athanasopoulos, 2018, s. 91–93)

Za nevýhody lze považovat fakt, že několikakolové dotazování může odradit dotazované od pokračování ve výzkumu až do jeho konce. Dále u odborníků nelze předpokládat, že mají všichni stejné znalosti a zkušenosti, a tedy že všichni přispějí ke všem daným problémům stejnou mírou. (Salkind, 2010, s. 4)

8.2 Výzkumný vzorek

Hlavním kritériem pro výběr respondentů byla pozice akvizitéra ve VŠ knihovně. Dalším hlavním kritériem byla předpokládaná odbornost a rozhled dotazovaného, a proto pro potřeby výzkumu byli osloveni především vedoucí oddělení fondů, tedy vedoucí akvizitéri. V některých případech byli oslovenými potenciálními účastníky doporučení jiní pracovníci v té které VŠ knihovně. V případech, kdy VŠ knihovna neměla takového vedoucího akvizitéra, byli osloveni přímo i vedoucí EIZ oddělení nebo vedoucí knihoven, u kterých byl již zmíněný předpoklad, že mají přehled o navrhovaných tématech k výzkumu.

Ze 14 dotazovaných s účastí ve výzkumu souhlasilo 9 z nich. Výzkumný vzorek je charakterizován pracovní pozicí respondenta a úrovně VŠ, na které sídlí jeho knihovna. Rozložení respondentů je patrné z Tabulky 1.

	Pracovní pozice	Úroveň VŠ knihovny
Respondent 1	Vedoucí akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 2	Vedoucí knihovny	Univerzitní knihovna
Respondent 3	Vedoucí akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 4	Akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 5	Vedoucí akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 6	Správce EIZ	Univerzitní knihovna
Respondent 7	Vedoucí akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 8	Vedoucí knihovny	Univerzitní knihovna
Respondent 9	Správce EIZ	Univerzitní knihovna

Tabulka 1 – Přehled respondentů

8.3 První kolo dotazování

Jako prostředek pro dotazování byl zvolen dotazníkový formulář, vytvořený volně dostupným nástrojem Google Forms. Respondenti byli obesláni v červnu individuálně, prostřednictvím e-mailu.

Otázky byly formulovány tak, aby každá odpovídala jednomu vybranému tématu. Otázky jsou otevřené, určené k zamyšlení nad jednotlivými tématy, a formulované tak, aby byly získány názory na jednotlivé problematiky. K tomuto účelu byla většina otázek rozvedena o další, aby se tak lépe vysvětlilo, co se v otázce zjišťuje:

1. Jaká kritéria považujete za zásadní při pořizování zdrojů? Která ze zmíněných kritérií budou při pořizování zdrojů vždy přetrvávat a proč?
2. Zohledňujete uživatelské potřeby při pořizování zdrojů (požadavky studentů, desiderata od vyučujících, programy Patron-driven acquisition a Evidence-based acquisition)? Je možné, aby knihovny přešly na pouze uživatelsky zaměřenou akvizici, tedy model, kdy o pořízení zdrojů budou rozhodovat jen uživatelé, a nikoli také akvizitěři?
3. Jak vnímáte pravděpodobně ilegálně dostupné zdroje (např. na stránce Sci-Hub) ve vztahu ke knihovně a používání zdrojů? Mají takové zdroje reálný vliv na podobu akvizice a využívání zdrojů a mohou ho mít i do budoucna?
4. Je Vaše knihovna součástí vyjednávání transformativních dohod o publikování v režimu Open Access a jaké dopady bude mít tato iniciativa na akvizici?
5. Jaký je Váš názor na knihovnická konsorcia (např. CzechELib) a jak se díky nim mění akvizice v knihovnách?

6. Jaké jsou kompetence akvizitéra a jak vidíte roli akvizitéra ve vysokoškolské knihovně? Jak se tato role posunula a jaká je budoucnost akvizitéra?
7. Co obecně v akvizici vnímáte jako problémové a jaké jsou výzvy do budoucna a proč?

8.3.1 Výsledky prvního kola dotazování

Prvního kola dotazování se zúčastnilo všech 9 respondentů. Na všech sedm otázek odpověděli všichni účastníci. Část výsledků dotazníku popsanych zde byla využita k prezentaci výsledků respondentům pro druhé kolo dotazování, viz Příloha 2.

Výpovědi respondentů byly na počátku anonymizovány a poté zanalyzovány dle nejvíce se vyskytujících se jevů. Případné citace výpovědí pro ilustraci výsledků byly gramaticky upraveny.

Kritéria pořizování zdrojů

Odpovědi na tuto otázku byly rozděleny do čtyř skupin podle zmíněných kritérií. Rozložení odpovědí je patrné v Tabulce 2.

Jako hlavní kritéria pořizování zdrojů byly zmíněny profilace akreditovaných předmětů a oborové zaměření VŠ společně s doporučenou či základní literaturou určenou akademickými pracovníky ve vyučovaných předmětech, a to až sedmi respondenty.

Druhá skupina kritérií představuje otázku financí. Dostatečné finanční prostředky, stabilní rozpočet a výše cen zdrojů určují, zda bude podpořena výuka na VŠ a zda mohou VŠ knihovny vyjít vstříc potřebám VŠ.

Tři respondenti pak uvádějí kritérium přínosu zdrojů a jejich maximálního využití. Dva respondenti v této souvislosti uvádějí i poměr cena a výkon ve smyslu využití, kvality či aktuálnosti zdroje.

Dva respondenti uvádějí samostatné požadavky od jednotlivých uživatelů také jako důležitý způsob pořizování zdrojů. Tyto požadavky jsou spíše doplňkem profilace fondu. O zdroje žádají pro svou potřebu jak studenti, tak akademičtí pracovníci nebo vědci.

Další zmíněná kritéria byla: zvyk v pořizování zdrojů, pestrost fondu, způsob získání dokumentu, personální otázka oborových knihovníků, uživatelsky přívětivé zpřístupnění zdrojů, dodavatel. Tato kritéria jsou v Tabulce 2 označena pod odpovědí *jiné*.

Odpověď	Počet výskytů
oborové zaměření zdroje	7
finanční prostředky	6
ceny zdrojů	4
přínos zdrojů	3
požadavky uživatelů	2
jiné	6

Tabulka 2 – Odpovědi na otázku „Jaká kritéria považujete za zásadní při pořizování zdrojů? Která ze zmíněných kritérií budou při pořizování zdrojů vždy přetrvávat a proč?“

Jen dva respondenti se jasně vyjádřili k doplňující otázce „Která kritéria budou přetrvávat a proč?“. Jeden respondent uvádí finance jako kritérium, které bude vždy rozhodující, druhý uvádí, že to budou vždy akademičtí pracovníci, kteří budou odborně posuzovat vhodnost zdrojů.

Akvizice orientovaná na uživatele

Všichni respondenti odpověděli, že se v jejich VŠ knihovnách zohledňují uživatelské potřeby při akvizici, což bylo naznačeno už v odpovědích na první otázku. Míra akvizice zaměřené na uživatele se však liší.

Odpovědi na doplňující otázku jsou vidět v Tabulce 3. Osm z dotazovaných si nemyslí, že je možné dělat pouze akvizici zaměřenou na uživatele, kdy o pořízení zdrojů rozhodují jen uživatelé. Těchto osm dotazovaných uvádí, že pouze uživatelsky zaměřenou akvizici nelze praktikovat, protože, jak shrnul Respondent 1, jen uživatelské požadavky nepokryjí akreditované programy a oborové zaměření VŠ. A například dle Respondenta 6 by uživatelsky zaměřená akvizice měla být moderována a akvizitér má mít právo veta. Tři knihovny mají zkušenost s modely akvizice jako EBA nebo PDA, ale i u těchto modelů je podle nich nutná supervize nad průběhem akvizice. Respondent 2 však má za to, že akvizitěři „nemohou rozhodovat o tom, co patří do fondu, protože nemají odbornou způsobilost“.

Odpověď	Počet respondentů
ano	1
ne	7
jiná odpověď	1

Tabulka 3 – Odpovědi na otázku „Je možné, aby knihovny přešly na pouze uživatelsky zaměřenou akvizici, tedy model, kdy o pořízení zdrojů budou rozhodovat jen uživatelé, a nikoli také akvizitěři“

Na hraně ilegálně dostupné zdroje

Čtyři respondenti jasně označili zdroje typu Sci-Hub za ilegální. Tři respondenti označili tyto zdroje jako kompenzaci nedostatku legálně přístupných zdrojů. Respondent 7 uvedl, že „fungují tedy jako regulace přemrštěných cen vydavatelů“ a s Respondentem 9 se shodují, že by uživatelům měly být nabídnuty alternativy legálně přístupných zdrojů a že by uživatelé měli být vedeni k tomu, aby preferovali legálně dostupné cesty ke zdrojům, například přes službu MVS. Jeden respondent odpověděl, že se k tomuto tématu nemůže odborně vyjádřit, druhý respondent nemá na zdroje vyhraněný názor. Odpovědi je možné vidět v Tabulce 4.

Odpověď	Počet respondentů
jsou to ilegální zdroje	4
je to kompenzace nedostupnosti legálních zdrojů	3
nevyhraněný názor	1
jiné	1

Tabulka 4 – Odpovědi na otázku „Jak vnímáte pravděpodobně ilegálně dostupné zdroje (např. na stránce Sci-Hub) ve vztahu ke knihovně a používání zdrojů?“

Pět respondentů si nemyslí, že tyto zdroje mohou mít nějaký vliv na podobu akvizice. Dva respondenti však uvedli, že tyto zdroje mohou mít vliv na akvizici, protože ty ilegální zdroje, které si uživatelé najdou na internetu, pak nepožadují po knihovně. Respondent 3 poznamenal, že tyto zdroje zmenšují počet požadavků směrem ke knihovně, a že knihovna se o tom ani nedozví a ztrácí tak potenciální návrhy na akvizici. Odpovědi jsou zaznamenány v Tabulce 5.

Odpověď	Počet respondentů
ano	2
ne	5
jiná odpověď	2

Tabulka 5 – Odpovědi na otázku „Mají takové zdroje reálný vliv na podobu akvizice a využívání zdrojů a mohou ho mít i do budoucna?“

Dva respondenti dodali, že větší objem publikací vydaných v režimu Open Access může snížit, i když ne úplně nahradit, užívání pravděpodobně ilegálních zdrojů na internetu. Respondent 9 si myslí, že zdroje tohoto typu vždy budou existovat.

Open Access a transformativní dohody

Čtyři respondenti odpověděli, že jejich knihovny jsou součástí vyjednávání transformativních dohod, a to prostřednictvím národního centra CzechELib, jak je patrné z Tabulky 6.

Odpověď	Počet respondentů
ano	4
ne	1
neví	3
jiné	1

Tabulka 6 – Odpovědi na první část otázky „Je Vaše knihovna součástí vyjednávání transformativních dohod o publikování v režimu Open Access, ...?“

Dva respondenti nechtějí nebo neumí odhadnout, jaké bude mít vyjednávání dopady na akvizici. Odpovědi ostatních respondentů se značně lišily. Respondent 7 naznačil předpokládaný dopad, tedy že výdaje na předplatné odborných časopisů se přesunou na poplatky APC, a tedy že se tak předejde neefektivnímu double-dippingu. Další dva respondenti se pak vyjádřili k cenám zdrojů, kdy jeden předpokládá zdražení EIZ a druhý očekává snížení nákladů na EIZ. Jeden respondent napsal, že neví.

Další odpovědi se týkaly pouze samotné iniciativy OA, a tedy neměly výpovědní hodnotu pro tuto otázku. V Tabulce 7 jsou tyto odpovědi pod označením *jiné*.

Odpověď	Počet výskytů
nelze odhadnout	2
přesun z výdajů z předplatných odborných časopisů na APC poplatky	1
snížení nákladů na elektronické informační zdroje	1
zdražení elektronických informačních zdrojů	1
neví	1
jiné	3

Tabulka 7 – Odpovědi na druhou část otázky „...jaké dopady bude mít tato iniciativa na akvizici?“

Knihovnická konsorcia

Při odpovědích na tuto otázku se mnozí zaměřili přímo na samotný projekt CzechELib. Názory na tento projekt jsou pozitivní. Administrativní úleva, rovnocenné podmínky vyjednávání pro členské instituce a výrazné zlevnění zdrojů byly uvedeny jako největší výhody projektu CzechELib, ale i konsorcií obecně, jak je vidět v Tabulce 8. Například Respondent 9 sdělil, že „vyjednávání na národní úrovni je skvělé a silné, centrální administrace veřejných zakázek je neuvěřitelná úleva, ..., to samé reklamace něčeho, co nefunguje“. Respondent 7 si myslí, že CzechELib „umožnil mít větší váhu při vyjednávání cen zdrojů“. Respondent 5 pak uvedl, že si nedokáže představit, že by jeho knihovna platila celé částky EIZ sama.

Respondent 6 naopak uvedl, že zdroje se zdražily, protože „nebyl prostor na vyjednávání, která by ceny srazila níže, jako tomu bylo předtím, a je tím pádem méně peněz na tištěnou literaturu“.

Vyskytly se dva názory, že je na konsorciích ještě co zlepšovat, konkrétně například komunikaci mezi členskými institucemi nebo naplnění všech slibovaných činností projektu, jako jsou školení či statistiky. Respondent 9 například dodal, že by se mu líbilo, kdyby „maximum celouniverzitních zdrojů šlo právě přes národní konsorcium, právě díky té administrativní úspoře, s tím, že by existovalo pár malých (a povětšinou i úzce profilovaných) zdrojů, které by si univerzita nakupovala sama.“

Respondent 7 pak zmínil, že jediné negativum vidí v nemožnosti přistupovat do již vzniklých konsorcií v rámci projektu CzechELib.

Odpověď	Počet výskytů
administrativní úleva	3
rovnocenné podmínky vyjednávání pro členské instituce	3
zlevnění elektronických informačních zdrojů	3
je ještě co zlepšovat	2
akvizitěři se mohou věnovat jiným činnostem	1
nemožnost přistupovat do již běžících konsorcií	1
zdražení elektronických informačních zdrojů	1

Tabulka 8 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na knihovnická konsorcia (např. CzechELib) a jak se díky nim mění akvizice v knihovnách?“

Role akvizitéra

Navrhované kompetence akvizitéra byly různé, od osobnostních vlastností po různé znalosti nutné k pořizování zdrojů. Návrhy kompetencí jsou ilustrovány v Tabulce 9. U kompetence *schopnost práce s technologiemi* byly zmíněny konkrétně práce s různými zdroji a orientace v nich, práce s knihovnickým systémem, počítačová gramotnost, práce s kancelářským softwarem.

Odpověď	Počet výskytů
pečlivost	2
samostatnost	2
komunikativnost	1
ochota se učit	1
schopnost práce s technologiemi	1
polytematický rozhled	1
přehled o trhu	1
znalost zadávání veřejných zakázek	1
znalost licencí	1
umění vyjednávat podmínky	1

Tabulka 9 – Odpovědi na první část první otázky „Jaké jsou kompetence akvizitéra...?“

Šest respondentů vidí roli akvizitéra jako administrativní, kdy jeho náplň práce představuje spíše zpracovávání objednávek nebo participaci na zadávání veřejných zakázek. Pět respondentů pak zmínilo jeho významnou roli při spolupráci s VŠ, kdy akvizitér zajišťuje základní či doporučenou literaturu určenou akademickými pracovníky ve vyučovaných předmětech a poskytuje pomoc při výběru literatury.

Dle Respondenta 6 je role akvizitéra nezastupitelná, protože „se nelze spoléhat jen na to, co chtějí uživatelé“. Respondent 4 pak upozorňuje, že pořízené zdroje jdou vždy přes jeho pracoviště, a tedy role akvizitéra je i v tomto ohledu důležitá. Rozložení odpovědí je vidět z Tabulky 10.

Odpověď	Počet výskytů
administrativní role	6
spolupráce s VŠ při pořizování zdrojů	5
nezastupitelná a důležitá role	2

Tabulka 10 – Odpovědi na druhou část první otázky „...jak vidíte roli akvizitéra ve vysokoškolské knihovně?“

Dle dvou respondentů administrativní role bude ještě výraznější do budoucna, stejně tak jako bude ještě výraznější užší spolupráce s VŠ při pořizování zdrojů. Dva respondenti pak vidí posun role akvizitéra především v akvizici tištěných zdrojů na zdroje elektronické. Objevily se pak jednotlivé návrhy možných proměn rolí. Respondent 8 si myslí, že role akvizitéra se proměňuje především v závislosti na dostupných financích, které určují, zda může akvizitér vůbec nakupovat. Respondent 9 zmiňuje, že část práce dělá za akvizitéra konsorcium. Respondent 2 vidí uživatelsky zaměřenou akvizici jako možnost pro akvizitéra věnovat se jiným činnostem v knihovně. Odpovědi jsou zaznamenány v Tabulce 11.

Odpovědi	Počet výskytů
administrativní role	2
užší spolupráce s VŠ při pořizování zdrojů	2
orientace na akvizici elektronických informačních zdrojů	2
jiné	3

Tabulka 11 – Odpovědi na doplňující otázku „Jak se tato role posunula a jaká je budoucnost akvizitéra?“

Problémové aspekty v akvizici

Názory na problémy a výzvy v akvizici se lišily, a to v závislosti na podobu akvizice té které vysokoškolské knihovny. Čtyři respondenti uvedli, že peníze jsou a budou vždy problémem a výzvou, protože je jimi potřeba udržovat stálé zdroje a zároveň pořizovat i nové.

Komunikace s akademickou obcí se také jeví jako problematická, a to především kvůli zaneprázdněnosti akademických pracovníků či jejich nezájmu o pořizování zdrojů na podporu vyučovaných předmětů, a to podle tří respondentů. Dle Respondenta 1 je „...spolupráce...na fakultách na různé úrovni. Od velmi spolupracujících až po nespolečující. Některé fakulty se nechtějí podílet na nákupu informačních zdrojů vůbec.“

Další jednotlivé problémy a výzvy se týkaly EIZ, knihovníků-akvizitérů technologií, dodavatelů a vydavatelů nebo grantů na podporu pořizování zdrojů.

Všechny navrhované problémy a výzvy jsou zaznamenány v Tabulce 12 a v Tabulce 13.

Odpověď	Počet výskytů
peníze	3
komunikace a spolupráce s VŠ	2
obraz knihovníka	1
nekoordinovanost akvizitérů v rámci jedné knihovny	1
technologická zaostalost knihovních systémů	1
orientace ve zdrojích	1
nízká využívanost elektronických informačních zdrojů	1
pomalé vydávání elektronických publikací, a tedy jejich nedostatek	1
kompetitivnost vydavatelů	1
málo dodavatelů	1
málo grantů na pořizování zdrojů	1

Tabulka 12 – Odpovědi na první část doplňující otázky „Co obecně v akvizici vnímáte jako problémové...?“

Odpověď	Počet výskytů
lepší koordinace akvizitérů v rámci jedné knihovny	1
technologické inovace	1
ochota se učit	1
zpřístupnění elektronických publikací	1
větší spolupráce s fakultami	1

Tabulka 13 – Odpovědi na druhou část doplňující otázky „...a jaké jsou výzvy do budoucna?“

8.4 Druhé kolo dotazování

Respondenti byli obesláni v červenci s žádostí o účast v druhém kole dotazování, a to individuálně prostřednictvím e-mailu. V příloze e-mailu obdrželi respondenti shrnutí výsledků z prvního kola dotazování, viz Příloha 2, které prezentovaly především obecné odpovědi nebo vyskytující se trendy, případně i zajímavé názory.

Druhého kola dotazování se účastnilo 5 respondentů. Rozložení respondentů, kteří se účastnili druhého kola dotazování, je patrný z Tabulky 14.

	Pracovní pozice	Úroveň VŠ knihovny
Respondent 3	Vedoucí akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 5	Vedoucí akvizitér	Univerzitní knihovna
Respondent 6	Správce EIZ	Univerzitní knihovna
Respondent 8	Vedoucí knihovny	Univerzitní knihovna
Respondent 9	Správce EIZ	Univerzitní knihovna

Tabulka 14 – Přehled respondentů v druhém kole dotazování.

Vzhledem k délce a povaze práce bylo toto kolo konečné. I proto byly otázky v druhém kole dotazování tentokrát zaměřeny především na názory respondentů k jednotlivým problematikám tak, jak byly nastíněny ve výsledcích z prvního kola dotazování:

1. Jaký je Váš názor na zmíněná kritéria? Budou při pořizování zdrojů vždy přetrvávat?
2. Jak se díváte na zmíněné názory ohledně uživatelsky zaměřené akvizice?
3. Jak se díváte na zmíněné názory ohledně pravděpodobně ilegálně dostupných zdrojů a jejich vlivu na podobu akvizice?
4. Jaký je Váš názor na zmíněné možné dopady transformativních dohod na akvizici?
5. Jaký je Váš názor na zmíněné možné proměny akvizice díky projektu CzechELib?
6. Jaké ze zmíněných kompetencí akvizitéra považujete za zásadní a které naopak ne?
7. Jaký je Váš názor na zmíněné role akvizitéra?
8. Jaké ze zmíněných problémů budou výzvami do budoucna a které naopak ne?

8.4.1 Výsledky druhého kola dotazování

Na všech osm otázek odpověděli všichni účastníci druhého kola dotazování. Výpovědi respondentů byly opět na počátku anonymizovány a poté zanalyzovány dle nejvíce se vyskytujících se jevů. Případné citace výpovědí pro ilustraci výsledků byly gramaticky upraveny.

Kritéria pořizování zdrojů

Respondenti souhlasí s oborovým zaměřením VŠ, a tedy akreditovaných programů jako s kritériem pro pořizování zdrojů.

Respondenti také obecně souhlasí s tím, že finance jsou důležitým kritériem při výběru zdroj. Jak ale poznamenal Respondent 3: „Finance by neměly být kritériem, ale bohužel v praxi jsou.“, a že vždy bude nutné argumentovat získaný rozpočet. S tím souhlasí i Respondent 8, který dodává, že nyní více než jindy „lze předpokládat úbytek financí jako dopad hospodářských omezení v letošním roce“. Respondenti 5 a 9 ale k tomu dodávají, že finanční limity by se mohly rozšířit díky publikování v režimu OA nebo zaplacením „balíčků“ všem institucím, které by tak srovnaly přístup institucím k informacím.

Obě kritéria, tedy oborové zaměření VŠ a finance, budou podle respondentů přetrvávat. Rozložení všech odpovědí je patrné z Tabulky 15.

Odpověď	Počet výskytů
oborové zaměření zdroje	5
finance	5
přínos zdrojů	1
požadavky uživatelů	1

Tabulka 15 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněná kritéria?“

Akvizice orientovaná na uživatele

Respondenti se obecně shodují v názoru, že nelze praktikovat pouze uživatelsky zaměřenou akvizici. Zároveň ale uživatelské požadavky budou vždy akceptovány.

Spíše než aby měl mít akvizitér konečné slovo v pořizování zdrojů, je důležité, aby akvizitér takovou akvizici moderoval a případně aby byly nastaveny mantinely, dle kterých se dají požadavky regulovat, což podle Respondenta 8 mohou být právě dostupné finanční prostředky. Mělo by se jednat o akvizici založenou na kompromisu mezi akvizitérem, uživatelem a/nebo vedením školy či akademiky, čímž se zajistí, že požadavky budou v souladu s oborovým zaměřením. Jak vysvětlil Respondent 9, stejně jako „akvizitéři nemohou rozhodovat o tom, co patří do fondu, protože nemají odbornou způsobilost,... platí, že uživatelé nemohou rozhodovat o tom, jak pořizovat zdroje, protože nemají odbornou (knihovnickou) způsobilost“. Rozložení názorů na akvizici orientovanou na uživatele je vidět v Tabulce 16.

Odpověď	Počet výskytů
akvizitér má být moderátorem	2
má jít o kompromis	3

Tabulka 16 – Odpovědi na otázku „Jak se díváte na zmíněné názory ohledně uživatelsky zaměřené akvizice?“

Na hraně ilegálně dostupné zdroje

Respondenti potvrzují, že na hraně ilegálně dostupné zdroje jsou kompenzací nedostatku legálně dostupných zdrojů. Dle respondentů je především nutné rozšiřovat a dodávat legálně přístupné zdroje a vytvářet tak alternativy k pravděpodobně ilegálním zdrojům. Podle Respondenta 3 totiž uživatel spíše nechce využívat ilegálně dostupné zdroje, a tedy pokud mu je poskytnuta včasná a kvalitní alternativa, bude využívat legální zdroje. Publikování v režimu OA může zvýšit objem legálně dostupných vědeckých informací, je však stále nutné dělat osvětu k těmto zdrojům, protože se budou vždy vyskytovat.

Dle respondentů ale reálný vliv na akvizici spíše takové zdroje nemají, protože ne všechny zdroje lze nalézt mimo knihovnu. Respondent 9 vidí vliv maximálně právě v rozšíření publikací vydaných v režimu OA. Respondent 8 upozorňuje, že k takové situaci, aby tyto zdroje měly vliv na akvizice, nesmí dojít. Názory na tento typ dostupných zdrojů jsou patrné z Tabulky 17.

Odpověď	Počet respondentů
vždy se takové zdroje budou vyskytovat	2
je nutné nabízet legální alternativy	4
OA může zvýšit využívání legálně dostupných zdrojů	3

Tabulka 17 – Odpovědi na otázku „Jak se díváte na zmíněné názory ohledně pravděpodobně ilegálně dostupných zdrojů a jejich vlivu na podobu akvizice?“

Open Access a transformativní dohody

Názory na přechod na OA a transformativní dohody se v tomto kole poněkud zpřesnily a týkaly se právě jen přechodu na OA.

Většina respondentů se opět vyjádřila, že tato vyjednávání jsou ještě v začátcích a je tedy obtížné odhadnout možné dopady. Objevily se ale také dva nové názory, že ne všichni vydavatelé budou chtít přistoupit na smlouvy OA, protože to pro ně bude znamenat značnou ztrátu peněz. Proto je tak sporné, jaké budou cenové dopady těchto vyjednávání. Respondent

3 pak označil přechod na OA hlavně jako přínos pro uživatele. Respondent 8 však je na rozpacích. Vysvětluje to tím, že pokud by se peníze z předplatných přesunuly na výdaje na poplatky APC, „pak ztratíme kontakt s časopisy, ve kterých se publikuje špičková věda. Sice bychom měli přístup do všech otevřených článků našich vědců, ale nikoliv do časopisů v prvním kvartilu a prvním decilu, které většinou otevřené nejsou.“ Otevřená věda tak podle něj funguje jen v oborech, kde se rychle publikuje a cituje. Vyjádření k problematice OA a dohod je patrné z Tabulky 18.

Odpověď	Počet výskytů
nelze odhadnout	3
ne všichni vydavatelé přistoupí na vyjednávání	2
dohody neotevřou všechny zdroje pro všechny instituce	1

Tabulka 18 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněné možné dopady transformativních dohod na akvizici?“

Knihovnická konsorcia

Respondenti opět potvrdili administrativní úlevu jako největší výhodu projektu CzechELib.

Opět také ale potvrzují, že je ještě co zlepšovat. Respondent 8 to odůvodnil velkou časovou tísní při prvotních vyjednáváních a Respondenti 6 a 9 označili vyjednávání za „porodní bolesti“. Dva respondenti se pak vyjádřili, že ke zlevnění právě nedošlo, a Respondent 1 by uvítal, pokud by některé zdroje byly plně hrazeny MŠMT. Přestože výhody tohoto projektu jsou zatím rozporuplné, celkově respondenti označují projekt za vítaný a i nutný. Přehled odpovědí je vidět z Tabulky 19.

Odpověď	Počet výskytů
administrativní úleva	3
zdražení elektronických informačních zdrojů	2
je ještě co zlepšovat	4

Tabulka 19 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněné možné proměny akvizice díky projektu CzechELib?“

Role akvizitéra

Respondenti souhlasí u akvizitéra s kompetencemi *pečlivost* a *samostatnost* jako podstatnými. Respondent 8 označil všechny ostatní kompetence za takové, které se dají naučit. Obecně ale respondenti s navrhovanými kompetencemi souhlasili. Počty výskytů jednotlivých odpovědí jsou zaznamenány v Tabulce 20.

Odpověď	Počet výskytů
pečlivost	3
samostatnost	3
komunikativnost	3
ochota se učit	3
schopnost práce s technologiemi	1
polytematický rozhled	1
přehled o trhu	3
znalost zadávání veřejných zakázek	2
znalost licencí	2
umění vyjednávat podmínky	1

Tabulka 20 – Odpovědi na otázku „Jaké ze zmíněných kompetencí akvizitéra považujete za zásadní a které naopak ne?“

Role akvizitéra byla opět potvrzena jako především administrativní a důležitá v komunikaci, ať už s vysokou školou nebo při vyjednávání zdrojů. Respondent 6 připomíná, že vnímání rolí akvizitérů záleží na instituci a na procesech, kterých se akvizitér účastní. I přesto ale respondenti pokryli svými odpověďmi navrhované role z předchozího kola dotazování, jak je patrné z Tabulky 21.

Odpověď	Počet výskytů
administrativní role	2
spolupráce s VŠ při pořizování zdrojů	2
nezastupitelná a důležitá role	2
orientace na akvizici elektronických informačních zdrojů	2

Tabulka 21 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněné role akvizitéra?“

Problémové aspekty v akvizici

Finanční náklady se stále jeví jako největší problém, pro některé je tak výzvou financování do budoucna, ale především v souvislosti s jejich správným vynaložením na zdroje. Komunikace a s ní spojená spolupráce s akademickými pracovníky byla také potvrzena jako velký problém a výzva. Respondent 8 nabádá k vytvoření sítě spolupracujících akademických pracovníků, Respondent 5 k tomu dodává dokonce i větší spolupráci mezi VŠ knihovnami za účelem lepší hospodárnosti finančních prostředků a maximálního využití zdrojů. Odpovědi na problémy a výzvy v akvizici jsou patrné z Tabulky 22.

Odpověď	Počet výskytů
peníze	5
komunikace a spolupráce s VŠ	4
spolupráce mezi VŠ knihovnami	1
málo grantů na pořizování zdrojů	1
technologické inovace	1
ochota se učit	1

Tabulka 22 – Odpovědi na otázku „Jaké ze zmíněných problémů budou výzvami do budoucna a které naopak ne?“

9. Shrnutí české a zahraniční akvizice ve vysokoškolských knihovnách

V předchozích kapitolách byly představeny poznatky ohledně akvizice ve VŠ knihovnách, získané na základě obsahové analýzy zahraniční literatury, případové studie a výpovědi odborníků v českých VŠ knihovnách.

V přehledu zahraniční literatury se objevila především tato témata: knihovní rozpočty a ceny zdrojů, akvizice orientovaná na uživatele, pomyslné rozšíření zdrojů včetně OA, MVS a na hraně ilegálně dostupné zdroje, vyjednávání dohod OA, EIZ a knihovnická konsorcia. Z případové studie pak vyšla jako významná témata opět finance, kritéria pořizování zdrojů, approval plan, akvizice orientovaná na uživatele včetně služby MVS a iniciativa OA. Diskuze k těmto všem tématům a jejich srovnání v zahraničí a v ČR na základě rešerše zahraniční literatury, případové studie v EUI a analýzy výsledků výzkumu pomocí delfské metody provedené mezi českými odborníky jsou popsány níže.

Kritéria pořizování zdrojů

Kritéria pořizování zdrojů ve VŠ knihovně ovlivňuje hned několik aspektů – struktura VŠ a knihovnické procesy, zaměření VŠ a dostupné finance. Zásadní kritéria v českém prostředí tak jsou oborová zaměření zdroje a finance, přičemž tato kritéria budou vždy přetrvávat. V zahraniční literatuře se ale více objevují i kritéria jako formát zdrojů, jejich uživatelská přívětivost, otázka trvalého nákupu či předplácení zdrojů, poskytovatelé obsahu nebo pomyslné rozšíření fondu. Je jistě vhodné zamýšlet se právě i nad těmito kritérii, která sice v daném momentě nemusí představovat primární požadavky na zdroje, ale mohou mít i přesto vliv na přínos zdroje ve vztahu k jeho užívanosti (podle formátu zdroje) či ceně (trvalý nákup oproti předplácení zdroje). Možnost udržet dosavadní zdroje se zdá jako výchozí cíl pořizování zdrojů.

Akvizice orientovaná na uživatele

Akvizice orientovaná na uživatele jasně převažuje v zahraniční literatuře jako typ akvizice, který nejenže nejvíce uspokojí uživatele, ale pomůže ušetřit na případných lidských i finančních zdrojích VŠ knihovny. Podle českých odborníků existují obavy, že uživatelské požadavky nemusí pokrýt oborová zaměření VŠ knihovny, a tedy předměty vyučované na VŠ. V zahraniční literatuře jsou tyto obavy popřeny, a naopak se tato akvizice jeví jako možnost získat relevantní zdroje, o kterých VŠ knihovna neví, že je uživatelé potřebují.

V českém prostředí je kladen důraz na kompromis mezi akvizitěrem, vedením vysoké školy a jejich akademickými pracovníky a i ostatními uživateli. Tato akvizice by měla být moderována a je spíše doplňkem k akvizici základní literatury nutné pro akreditované programy.

Oproti tomu Knihovna EUI primárně přijímá požadavky svých uživatelů, což odpovídá účelu výzkumné knihovny. Na rozdíl od jiných knihoven, které byly zmíněny v přehledu a ve výzkumu, nemá zřejmě tato výzkumná knihovna finanční problémy, které by nutily akvizitory zasahovat do uživatelsky zaměřené akvizice.

Hodně diskutované modely akvizice jako PDA nebo EBA jsou modely, které jsou výhodné, pokud se použijí správně. V zahraničí jsou tyto modely využívány více, v českém prostředí jsou využívány jen poskrovnu, protože se v podmínkách té které VŠ knihovny neuplatnily a reálně počet titulů pořízených těmito modely je natolik nízký, že je otázka, zda stojí za to věnovat čas přípravám sestavování plánu PDA.

Uživatelské požadavky však vždy budou představovat možnost, jak doplňovat fond VŠ knihovny.

Na hraně ilegálně dostupné zdroje

Stínové knihovny, jako je např. Sci-Hub, mají silné zázemí a jejich cílem je především zpřístupnit co nejrychleji zdroje, které nelze nijak legálně získat. Osvěta ze strany VŠ knihoven v podobě upozorňování na porušování práv při používání těchto zdrojů a nabízení legálně přístupných cest, včetně služby MVS, a dále i podpora publikování v režimu OA jsou cestou, jak vykompenzovat nedostatek legálně dostupných zdrojů a přesvědčit uživatele, že existují i funkční legální cesty ke zdrojům. Tato myšlenka se však může zdát idealistická, protože se zdá, že takové zdroje tu vždy budou a pro uživatele může být i přes služby knihovny pohodlnější přistoupit k těmto zdrojům a ještě snadnější je šířit. Podoba akvizice jako takové, alespoň té české, se ale nemění, a ačkoliv VŠ knihovny o těchto zdrojích vědí, nemyslí si, že pro ně představují nějaké riziko.

Open Access a transformativní dohody

Vyjednávání smluv OA je v začátcích jak v zahraničí, tak i v ČR, a představuje zatím velkou výzvu pro všechny zainteresované strany. Výstup těchto smluv je některým známý, jiným méně, resp. požadované výstupy jsou vcelku jasné, ale je otázkou, kdy se k nim dojde a jaké výsledky bude mít tato cesta k OA.

Čeští odborníci jsou spíše skeptičtí k tomu, že, poskytovatelé obsahu budou chtít přistoupit na tyto dohody, protože nejsou pro ně příliš výhodné. Na druhou stranu je patrné, že nynější situace není z hlediska financí publikujících institucí dlouhodobě udržitelná. Jisté je zatím to, že největší přínos těchto dohod tak bude pro uživatele a instituce, které nejvíce publikují v režimu OA, a které tedy v tento moment nejvíce ztrácejí na tzv. double-dippingu. Centralizované vyjednávání těchto smluv je cestou, jak získat silný hlas při dohodách a rovnocenné postavení jednotlivých institucí. V ČR je navíc tato iniciativa schválena vládou ČR a zastoupena projektem CzechELib, což opět přispívá silnému postavení institucí při vyjednávání.

Knihovnická konsorcia

Knihovnická konsorcia jsou v zahraničí již vcelku běžná a jejich vyjednávací pozice je silná, přičemž pro mnohé knihovny jsou velmi potřebná. Jsou totiž vnímána především jako možnost získání přístupu ke zdrojům a jejich výrazné zlevnění, ale také co do administrativní úlevy při pořizování těchto zdrojů pro jednotlivé členské instituce.

V ČR se prvotní projekt CzechELib na nákup EIZ zatím potýká se správným nastavením fungování konsorcií. Zdá se totiž, že kromě výrazné administrativní úlevy pro členské instituce jsou výhody zatím sporné. Sice proběhlo očekávané zlevnění zdrojů pro jednotlivé instituce, avšak celkové výdaje za EIZ se naopak navýšily. I přesto lze ale knihovnická konsorcia označit za možnosti, jak získat rovnocenné podmínky pro typově podobné instituce, a tedy stejný přístup k informacím. Tento fakt je viditelný mj. i při vyjednávání transformativních dohod, které staví zainteresované instituce do lepší pozice.

Role akvizitéra

Pozice akvizitéra je stále důležitá, byť se role akvizitéra změnila. Jeho administrativní role vystupuje nejvíce. Ať už jsou jakékoliv procesy v té které knihovně, vždy je nutná osoba na zajišťování zdrojů, zpřístupnění a jejich evidenci, případně na vyjednávání zdrojů, které se pořizují mimo konsorcia. Taková osoba také musí umět komunikovat, a to jak právě s poskytovateli zdrojů, tak i s akademickou obcí a uživateli. Nutnost znalosti procesu zadávání veřejných zakázek a licencí se opět liší podle uspořádání té které knihovny, ale jsou to znalosti potřebné stejně jako dosavadní znalosti o trhu a orientaci ve zdrojích, včetně těch v režimu OA. Jakýkoli posun role akvizitéra je podmíněn ochotou učit se novým věcem a aktuálnímu vývoji v akvizici, knihovnách či vysoké škole.

Role akvizitéra je ale důležitá i při dalších činnostech v knihovně. Přítomnost akvizitéra je vhodná například při nastavování služeb MVS, které by měly být poskytovány v souladu s poskytováním uživatelsky zaměřené akvizice. Akvizitér by i měl být přítomen a informován o aktuální situaci ohledně vyjednávání smluv OA, jelikož tato vyjednávání mají předpokládány dopad na předplácení zdrojů.

Problémové aspekty v akvizici

Problémové aspekty byly zjištěny primárně z výzkumu české akvizice ve VŠ knihovnách. Nejvíce problémové se jeví zajištění dostatečných finančních prostředků a ceny zdrojů, což odpovídá i poznatkům získaných ze zahraniční literatury. Potřeba udržet přístup k dosavadním zdrojům ale zároveň nalézt způsob, jak zajistit nové zdroje při stále stejném nebo i nižším knihovním rozpočtu nutí VŠ knihovny zamýšlet se nad přínosem jednotlivých zdrojů.

Co však vyplynulo jen z výzkumu pomocí delfské metody je komunikace a spolupráce s akademickou obcí s cílem zajistit aktuální potřeby uživatelů pro potřeby výuky a zařídit přístup k potřebným zdrojům. Tato komunikace je v některých VŠ knihovnách problémová, a to nejen v otázce pořizování relevantních zdrojů pro výuku, ale i v otázce financování, kdy si jednotlivá oddělení financují své zdroje, ale musí i tak spolupracovat s VŠ knihovnou při jejich zajištění a evidenci. Lze ale předpokládat, že tyto problémy se netýkají jen českých VŠ knihoven, velmi však záleží na struktuře vysoké školy a roli její knihovny.

Z výzkumu je patrné, že situace akvizice se liší VŠ knihovna od VŠ knihovny. Jsou zároveň témata, která byla pokryta v přehledu zahraniční literatury, avšak nevzešla nijak významně z výzkumné části práce pomocí delfské metody. Takovými tématy jsou například:

- Pořizování tištěných zdrojů vs. EIZ – ve výzkumu nebylo naznačeno, zda možná existuje kritérium, podle kterého se pořizují spíše tištěné zdroje nebo naopak EIZ. Zdá se, že kritérium formy zdroje nehraje roli, jestliže je zdroj především obsahově relevantní a přínosný a také cenově dostupný.
- Způsoby pořizování zdrojů – v zahraniční literatuře byl podán přehled o formách pořizování zdrojů, především tedy jejich pořizování v rámci předplatných anebo trvalých nákupů, nebo technická omezení jako DRM a přístup pro omezený počet uživatelů. I zde se může zdát, že pokud bude zdroj relevantní pro potřeby uživatelů a cenově dostupný, není forma pořízení zdroje tak významná.
- Poskytovatelé zdrojů – opět je zřejmé, že při hlavním kritériu pořizování zdroje *oborové zaměření* není tolik podstatné, od kterého poskytovatele se zdroj

pořizuje, pokud je schopný ho dodat za výhodnou cenu a v uživatelsky přívětivé formě.

- MVS – je vhodné, aby VŠ knihovny měly nastavené, v jakých situacích a za jakých podmínek poskytují služby MVS a MMVS. V českém prostředí jsou MVS zakotveny v Knihovním zákoně, který garantuje MVS v ČR zdarma. V zahraničí tomu tak ale nemusí být. I proto například Knihovna EUI má jasně daná pravidla, kdy může MVS poskytovat, protože to jsou pro ni další výdaje z knihovního rozpočtu nutné k pokrytí služeb.
- Approval plan – tento typ akvizice je vnímán především jako možnost ušetřit finanční prostředky i lidské zdroje, ale také možnost, jak získat nejnovější zdroje v tištěné i elektronické verzi. Vzhledem k tomu, že v českém prostředí jsou spíše tendence doplňovat předem danou základní literaturu, je vhodnost využití tohoto modelu diskutabilní.

10. Závěr

Práce extenzivně nastínila problematiku akvizice českých VŠ knihoven a pomohla nahlédnout do aktuální situace. Byla popsána současná situace v české i zahraniční vysokoškolské akvizici včetně jejích problémů, výzev i příležitostí.

Hlavním problémovým aspektem vysokoškolské akvizice jsou **finance**, zahrnující **rozpočet knihovny, ceny zdrojů** a s nimi spojené smysluplné využívání knihovního rozpočtu na potřebné zdroje.

Za výzvy lze označit **stabilní rozpočet a udržitelnost zdrojů, lepší komunikaci mezi VŠ knihovnami a akademickou obcí vysoké školy, efektivní fungování konsorcií** pro potřeby členských institucí, **vyjednávání transformativních dohod** a jejich pozitivních dopadů na zainteresované strany. Udržitelnost zdrojů je dnes významně ovlivněna existencí konsorcií. Postavení konsorcií při vyjednávání nákupů i smluv OA jediné sílí a jejich role bude stále nezbytnější. Efektivní komunikace s VŠ knihovnou zase urychlí získání potřebných zdrojů včas.

Za příležitost lze považovat **stínové knihovny**, které svou existencí sice nepředstavují významné riziko pro akvizici, nicméně jsou jistým soupeřem VŠ knihoven. Ty by se tak mohly zaměřit na zlepšování svých služeb a především poskytování zdrojů legální cestou a jejich propagaci. Další příležitosti jsou již zmíněná **konsorcia**, která svou existencí mohou umožnit akvizitérům věnovat se jiným činnostem v knihovnách díky administrativní úlevě, a **vyjednávání transformativních dohod**, které tak mohou podpořit efektivitu publikování v režimu OA.

Jako hlavní trendy lze tedy na závěr uvést **uživatelsky zaměřenou akvizici** ve smyslu přínosu zdrojů pro výuku nebo výzkumnou činnost a v souladu se zaměřením VŠ, **konsorcia** a konsorciální nákupy zdrojů, **publikace v režimu OA**, jejich propagace a podpora užívání, a zároveň vyjednávání lepších podmínek předplácení periodik.

Akvizice ve vysokoškolských knihovnách, tak, jak byla popsána v práci, představuje neustálou výzvu držet krok s požadavky vzdělávání a vědy a výzkumu, ale i jednotlivých uživatelů. Je už tak na jednotlivých VŠ knihovnách, jak se s těmito požadavky vypořádají.

Je nutné opět zdůraznit, že rozsah a charakter této práce nejsou schopny podat kompletní a detailní přehled o všech aspektech akvizice ve VŠ knihovně, výstupy této práce však mohou posloužit pro další případná zkoumání této problematiky.

11. Seznam použité literatury a zdrojů

1. ALPIGIANO, Carlotta a Martine DAALDER, 2015. The bright side of procedures in a period of crisis: acquisitions decision-making at the EUI Library. San Domenico di Fiesole-Florence.
2. Be informed, ©2019. *Open Access 2020* [online]. Munich: MPDL [cit. 2020-05-24]. Dostupné z: <https://oa2020.org/be-informed/>.
3. BEITLOVÁ, Michaela, 2011. Elektronické uživatelské statistiky a jejich vývoj. *Ikaros* [online]. **15**(6) [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <https://ikaros.cz/elektronicke-uzivatelske-statistiky-a-jejich-vyvoj>.
4. *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities* [online]. 22.10.2003 [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: <https://openaccess.mpg.de/>.
5. *Bethesda Statement on Open Access Publishing* [online]. 11. 4. 2003 [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>.
6. *Budapest Open Access Initiative* [online]. 14. 2. 2002 [cit. 2020-05-07]. Dostupné z: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>.
7. CELBOVÁ, Iva, 2003a. Akviziční politika. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001171&local_base=KTD.
8. CELBOVÁ, Iva, 2003b. Budování knihovního fondu. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001179&local_base=KTD.
9. CELBOVÁ, Iva, 2003c. Dezideratum. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-07-11]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001182&local_base=KTD.
10. CELBOVÁ, Iva, 2003d. Doplnění knihovního fondu. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001169&local_base=KTD.
11. CELBOVÁ, Iva a Mirko ŠNÝDR, 2003. Profil knihovního fondu. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-04-13]. Dostupné z:

- https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001198&local_base=KTD.
12. Co je eDDO – Knihovní řád eDDO. *Národní knihovna České republiky* [online]. Praha: Národní knihovna ČR. 12. 8. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/sluzby/eddo-kr>.
 13. COUNTER, 2017. Technical Specifications for COUNTER Reports: Access Types. *COUNTER Code of Practice* [online]. [cit. 2020-07-19]. Dostupné z: <https://www.projectcounter.org/code-of-practice-five-sections/3-0-technical-specifications/>.
 14. CUBR, Ladislav a Jaroslava HAVLOVÁ, 2003. Dokument digitální původem. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-04-26]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000014624&local_base=KTD.
 15. *CzechELib* [online], ©2020. Praha: NTK [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: <https://www.czechelib.cz/cs/>.
 16. DANIEL, Katherine, Joseph ESPOSITO a Roger C. SCHONFELD, 2019. *Library acquisition patterns* [online]. Ithaca S+R [cit. 2020-02-02]. DOI: 10.18665/sr.310937.
 17. *Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2016 – 2020*, 2015 [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/odbor_30/Jakub/DZ_2016_2020.pdf.
 18. DRESSELHAUS, Angela, 2016. Literature of acquisitions in review, 2012–13. *Library Resources & Technical Services* [online]. **60**(3), 169–181 [cit. 2020-02-02]. ISSN 0024-2527. DOI: 10.5860/lrts.60n3.169.
 19. Europe's social science research Library, ©2020. *European University Institute* [online]. San Domenico di Fiesole-Florence: European University Institute [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.eui.eu/Research/Library>.
 20. *European University Institute*, ©2020 [online]. San Domenico di Fiesole-Florence: European University Institute [cit. 2020-07-21]. Dostupné z: <https://www.eui.eu/>.
 21. EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE LIBRARY, 2010. *Collection policy: coping with change* [online]. San Domenico di Fiesole-Florence [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.eui.eu/Documents/Research/Library/CollectionPolicy.pdf>.
 22. EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE LIBRARY, 2017. *European University Institute (EUI) Open Access Policy* [online]. San Domenico di Fiesole-Florence [cit. 2020-02-02]. Dostupné z:

- <https://www.eui.eu/Documents/Research/EUIPublications/EUIPolicyonOpenAccess.pdf>.
23. FABIÁN, Ondřej, 2012. *Elektronické informační zdroje* [online]. Brno: Centrum NAKLIV [cit. 2020-04-26] Dostupné z:
https://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Elektronick%03%a9-informa%0c4%8dn%0c3%ad-zdroje_Fabi%0c3%a1n.pdf.
 24. Facts and Figures, ©2019. In: *European University Institute* [online]. San Domenico di Fiesole-Florence: European University Institute. 30. 4. [cit. 2020-03-01]. Dostupné z:
<https://www.eui.eu/Research/Library/AboutTheLibrary/Facts-and-figures>.
 25. FIELDHOUSE, Maggie a Audrey MARSHALL, ed., ©2012. *Collection development in the digital age*. London: Facet. ISBN 978-185-6047-463.
 26. FULTON, Karin J., 2014. The rise of patron-driven acquisitions: a literature review. *Georgia Library Quarterly* [online]. **51**(3) [cit. 2020-02-02]. ISSN 2157-0396. Dostupné z:
<https://digitalcommons.kennesaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1770&context=glq>.
 27. GONZÁLEZ-SOLAR, Llarina a Viviana FERNÁNDEZ-MARCIAL, 2019. Sci-Hub, a challenge for academic and research libraries. *El Profesional de la Información* [online]. **28**(1) [cit. 2020-02-02]. ISSN 1386-6710. Dostupné z:
<https://recyt.fecyt.es/index.php/EPI/article/view/epi.2019.ene.12>.
 28. GREGORY, Vicki L., ©2011. *Collection development and management for 21st century library collections: an introduction*. New York: Neal-Schuman. ISBN 978-155-5706-517.
 29. HARRISON, Peter, 2019. What are mirror journals, and can they offer a new world of open access? *Elsevier* [online]. Elsevier, 4. 4. [cit. 2020-05-25]. Dostupné z:
<https://www.elsevier.com/connect/what-are-mirror-journals-and-can-they-offer-a-new-world-of-open-access>.
 30. HAVLOVÁ, Jaroslava, 2003. Správa digitálních práv. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-04-26]. Dostupné z:
https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015940&local_base=KTD.
 31. HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK, 2003. Otevřený přístup (k vědeckým informacím). In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-04-26]. Dostupné z:
https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015817&local_base=KTD.

32. HILYER, Lee A., 2018. Interlibrary loan and document delivery in the larger academic library: A guide for university, research, and larger public libraries [online]. New York: Routledge [cit. 2020-04-14]. ISBN 978-1-315-86485-3. DOI: 10.4324/9781315864853.
33. HOLDEN, Jesse, ©2017. *Acquisitions: core concepts and practices* [online]. Second edition. Chicago: American Library Association [cit. 2020-03-26]. ISBN 978-0-8389-1492-2. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&direct=true&db=nlebk&AN=1616288&site=eds-live&scope=site&lang=cs>.
34. HOLYOKE, Assako N., 2010. Getting the Best Out of an Approval Plan. *Journal of Hospital Librarianship* [online]. **10**(2), 115–122 [cit. 2020-04-13]. ISSN 1532-3269. DOI: 10.1080/15323261003679970.
35. HORTON, Valerie a Greg PRONEVITZ, ed., 2015. *Library consortia: models for collaboration and sustainability* [online]. Chicago: American Library Association [cit. 2020-04-22]. ISBN 978-0-8389-1248-5. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=e000xww&AN=877385&lang=cs&site=ehost-live>.
36. HYNDMAN, Rob J. a George ATHANASOPOULOS, 2018. *Forecasting: principles and practice* [online]. 2nd edition. Melbourne: OTexts [cit. 2020-07-11]. ISBN 978-0-9875071-0-5. Dostupné z: <https://otexts.com/fpp2/>.
37. *Klíčové aktivity*, 2016 [online]. Praha: Asociace knihoven vysokých škol ČR [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <https://akvs.cz/wp-content/uploads/2016/11/ka.pdf>.
38. LEVINE-CLARK, Michael, 2014. Access to everything: building the future academic library collection. *Portal: Libraries and the Academy* [online]. **14**(3), 425–437 [cit. 2020-02-02]. ISSN 1531-2542. DOI: 10.1353/pla.2014.0015.
39. LINDEN, Julie, Sarah TUDESCO a Daniel DOLLAR, 2018. Collections as a service: a research library's perspective. *College & Research Libraries* [online]. **79**(1) [cit. 2020-02-02]. ISSN 0010-0870. DOI: 10.5860/crl.79.1.86.
40. MÁLKOVÁ, Michaela, 2019. Organizace a řízení zaměstnanců na univerzitních knihovnách: seminární práce z předmětu Management knihoven. Praha.
41. MATTHEWS, Graham a Graham WALTON, ed., ©2013. *University libraries and space in the digital world*. London; New York: Routledge. ISBN 978-0-8153-9935-3.
42. MATUŠÍK, Zdeněk, 2003. Základní (knihovní) fond. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-02-16]. Dostupné z:

- http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000003440&local_base=KTD.
43. Nařízení vlády č. 274/2016 Sb., o standardech pro akreditace ve vysokém školství. In: *Sbírka zákonů*. 24. 8., částka 107. ISSN 1211-1244.
44. O akviziční politice, 2012. In: *Národní knihovna České republiky* [online]. Praha: Národní knihovna. 25. 9. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/sbirky/podle-typu-dokumentu/akvizicni-politika/sbirky-akvizicnipolitika-detail>.
45. O CzechELib, ©2020. *CzechELib* [online]. Praha: NTK [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: <https://www.czechelib.cz/cs/21-o-czechelib>.
46. O Ziskej, ©2000-2020. *Ziskej* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://ziskej-info.techlib.cz/o-ziskej>.
47. Open Science Definition, 2020. In: *FOSTER* [online]. [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: <https://www.fosteropenscience.eu/taxonomy/term/100>.
48. ORAVOVÁ, Monika a Gabriela FILIPOVÁ, 2012. *E-knihy, aneb první pomoc pro začátečníky* [online]. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna [cit. 2020-07-11]. ISBN 978-80-7054-138-8. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/72/12/52/e-knihy_aneb_prvni_pomoc_pro_zacatecniky.pdf.
49. Paywall, ©2020. In: *Cambridge Dictionary* [online]. Cambridge: Cambridge University Press [cit. 2020-05-24]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/paywall>.
50. *Plan S*, ©2020 [online]. Strasbourg: European Science Foundation [cit. 2020-05-24]. Dostupné z: <https://www.coalition-s.org/>.
51. PLANKOVÁ, Jindra, 2003b. Dodávání dokumentů. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001894&local_base=KTD.
52. POSNER, Beth, 2014. The view from interlibrary loan services: catalyst for a better research process. *College & Research Libraries News* [online]. **75**(7), 378–381 [cit. 2020-02-02]. ISSN 2150-6698. DOI: 10.5860/crln.75.7.9159.
53. PRIESTNER, Andy a Elizabeth TILLEY, ed., ©2013. *Personalising library services in higher education: the boutique approach*. London; New York: Routledge. ISBN 978-0-8153-9985-8.
54. *Project COUNTER*, ©2020 [online]. COUNTER [cit. 2020-05-06]. Dostupné z: <https://www.projectcounter.org/>.

55. RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, ©2015. Akční plán pro implementaci Národní strategie otevřeného přístupu České republiky k vědeckým informacím na léta 2017–2020. *Rada pro výzkum, vývoj a inovace* [online]. Rada pro výzkum, vývoj a inovace [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <https://www.vyzkum.cz/FrontAktualita.aspx?aktualita=873204>.
56. ROLL, Ann, 2016. Both just-in-time and just-in-case: a demand-driven-preferred approval plan. *Library Resources & Technical Services* [online]. The Association for Library Collections & Technical Service, **60**(1), 4–11 [cit. 2020-04-13]. ISSN 2159-9610. DOI: 10.5703/1288284315304.
57. ROWEN, Jina, ed., ©2017. *The changing academic library: operations, culture and environment*. New York: SCITUS Academics. ISBN 978-1-68117-640-6.
58. RYGELOVÁ, Pavla a Tereza SIMANDLOVÁ, 2017. *Správná cesta k transformaci na gold* [online prezentace]. [cit. 2020-07-13]. Dostupné z: <https://dspace.vsb.cz/bitstream/handle/10084/117142/Rygelova-Simandlova-2017.pdf?sequence=1>.
59. SALKIND, Neil J., ed., 2010. *Encyclopedia of Research Design* [online]. Thousand Oaks: SAGE Publications [cit. 2020-06-01]. ISBN 978-1-4129-6128-8. DOI: 10.4135/9781412961288.n107.
60. SIMON, Jason C., 2014. E-book purchasing best practices for academic libraries. *Journal of Electronic Resources Librarianship* [online]. **26**(1), 68–77 [cit. 2020-02-02]. ISSN 0896-3576. DOI: 10.1080/1941126X.2014.878640.
61. Služba EDD byla zastavena, 2019. *Informace pro knihovny* [online]. Praha: Národní knihovna ČR. 3. 1. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/aktuality/sluzba-edd-byla-zastavena>.
62. SODOMKOVÁ, Jana, 2003a. Akademická knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-02-26]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001969&local_base=KTD.
63. SODOMKOVÁ, Jana, 2003b. Univerzitní knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-02-26]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002025&local_base=KTD.

64. SODOMKOVÁ, Jana, 2003c. Vysokoškolská knihovna. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR [cit. 2020-02-26]. Dostupné z:
http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000002032&local_base=KTD.
65. Stav open access v ČR: Národní politika otevřeného přístupu, 2020. *Openaccess.cz* [online]. AKVŠ, 3. 3. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z:
<https://openaccess.cz/stav-v-cr/>
66. STÖCKLOVÁ, Anna, 2008. *Akvizice* [online]. Praha [cit. 2020-07-11]. Dostupné z:
http://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Akvizice_St%C3%B6cklov%C3%A1.pdf.
67. STOKLASOVÁ, Bohdana a Petr ŽABIČKA, 2018. Portál Knihovny.cz střídá Jednotnou informační bránu. *Informace – zpravodaj Knihovny V ČR* [online]. Praha: Knihovna AV ČR, (3) [cit. 2020-07-14]. ISSN 1805-2800. Dostupné z:
https://www.lib.cas.cz/casopis_informace/portal-knihovny-cz-strida-jednotnou-informacni-branu/.
68. *Strategický plán 2019 – 2021*, 2019 [online]. Praha: Asociace knihoven vysokých škol ČR [cit. 2020-07-14]. Dostupné z:
<https://akvs.upce.cz/wp-content/uploads/2019/03/AKVS-strateg-plan-2019-2021.pdf>.
69. *Strategie AKVŠ ČR 2016–2020*, 2016 [online]. Praha: Asociace knihoven vysokých škol ČR [cit. 2020-07-14]. Dostupné z:
<https://akvs.cz/wp-content/uploads/2016/05/strategie2016-2020.pdf>.
70. STRIEB, Karla L. a Julia C. BLIXRUD, 2014. Unwrapping the bundle: examination of research libraries and the “Big Deal”. *Portal: Libraries & the Academy* [online]. **14**(4), 587–615. ISSN 1531-2542 [cit. 2020-05-26]. DOI: 10.1353/pla.2014.0027.
71. SWORDS, David A., 2011. *Patron-driven acquisition: history and best practices* [online]. Berlin: De Gruyter Saur [cit. 2020-04-13]. ISBN 978-3-11-025303-0. Dostupné z:
<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,s hib&db=e000xww&AN=407464&lang=cs&site=ehost-live&scope=site>.
72. TILLACK, Timothy J., 2014. Pressures, opportunities and costs facing research library acquisitions budgets: an Australian perspective. *The Australian Library Journal* [online]. **63**(3), 206–219. ISSN 0004-9670 [cit. 2020-02-02]. DOI: 10.1080/00049670.2014.915498.

73. TYNAN, Mark a Eoin MCCARNEY, 2014. "Click Here to Order This Book": A Case Study of Print and Electronic Patron-Driven Acquisition in University College Dublin. *New Review of Academic Librarianship* [online]. **20**(2), 233–250 [cit. 2020-04-13]. ISSN 1361-4533. DOI: 10.1080/13614533.2014.906352.
74. Virtuální polytechnická knihovna, ©2006–2020. *Národní technická knihovna* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://www.techlib.cz/cs/2892-virtualni-polytechnicka-knihovna>.
75. Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách). In: *Sbírka zákonů*. 22. 4., částka 39. ISSN 1211-1244.
76. Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). In: *Sbírka zákonů*. 7. 4., částka 36. ISSN 1211-1244.
77. Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: *Sbírka zákonů*. 29. 6., částka 98. ISSN 1211-1244.
78. Zásady meziknihovních výpůjčních služeb v ČR, 2015. In: *Informace pro knihovny* [online]. Praha: Národní knihovna ČR. 9. 2. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/archiv/Zasady_meziknihovni_vypujcni_sluzby.htm#Subjekty.
79. ZHANG, Ying, 2014. Evidence Based Acquisitions: does the evidence support this hybrid model? In: *Information Today Europe* [online]. London: Internet Librarian International [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: <https://www.infotoday.eu/Articles/Editorial/Featured-Articles/Evidence-Based-Acquisitions-does-the-evidence-support-this-hybrid-model-101019.aspx>.

12. Seznam tabulek

Tabulka 1 – Přehled respondentů.....	47
Tabulka 2 – Odpovědi na otázku „Jaká kritéria považujete za zásadní při pořizování zdrojů? Která ze zmíněných kritérií budou při pořizování zdrojů vždy přetrvávat a proč?“	49
Tabulka 3 – Odpovědi na otázku „Je možné, aby knihovny přešly na pouze uživatelsky zaměřenou akvizici, tedy model, kdy o pořízení zdrojů budou rozhodovat jen uživatelé, a nikoli také akvizitěři“	49
Tabulka 4 – Odpovědi na otázku „Jak vnímáte pravděpodobně ilegálně dostupné zdroje (např. na stránce Sci-Hub) ve vztahu ke knihovně a používání zdrojů?“	50
Tabulka 5 – Odpovědi na otázku „Mají takové zdroje reálný vliv na podobu akvizice a využívání zdrojů a mohou ho mít i do budoucna?“	50
Tabulka 6 – Odpovědi na první část otázky „Je Vaše knihovna součástí vyjednávání transformativních dohod o publikování v režimu Open Access,...?“	51
Tabulka 7 – Odpovědi na druhou část otázky „...jaké dopady bude mít tato iniciativa na akvizici?“	51
Tabulka 8 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na knihovnická konsorcia (např. CzechELib) a jak se díky nim mění akvizice v knihovnách?“	53
Tabulka 9 – Odpovědi na první část první otázky „Jaké jsou kompetence akvizitěra...?“	53
Tabulka 10 – Odpovědi na druhou část první otázky „...jak vidíte roli akvizitěra ve vysokoškolské knihovně?“	54
Tabulka 11 – Odpovědi na doplňující otázku „Jak se tato role posunula a jaká je budoucnost akvizitěra?“	55
Tabulka 12 – Odpovědi na první část doplňující otázky „Co obecně v akvizici vnímáte jako problémové...?“	56
Tabulka 13 – Odpovědi na druhou část doplňující otázky „...a jaké jsou výzvy do budoucna?“	56
Tabulka 14 – Přehled respondentů v druhém kole dotazování.	57
Tabulka 15 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněná kritéria?“	58
Tabulka 16 – Odpovědi na otázku „Jak se díváte na zmíněné názory ohledně uživatelsky zaměřené akvizice?“	59
Tabulka 17 – Odpovědi na otázku „Jak se díváte na zmíněné názory ohledně pravděpodobně ilegálně dostupných zdrojů a jejich vlivu na podobu akvizice?“	59
Tabulka 18 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněné možné dopady transformativních dohod na akvizici?“	60

Tabulka 19 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněné možné proměny akvizice díky projektu CzechELib?“	60
Tabulka 20 – Odpovědi na otázku „Jaké ze zmíněných kompetencí akvizitéra považujete za zásadní a které naopak ne?“	61
Tabulka 21 – Odpovědi na otázku „Jaký je Váš názor na zmíněné role akvizitéra?“	61
Tabulka 22 – Odpovědi na otázku „Jaké ze zmíněných problémů budou výzvami do budoucna a které naopak ne?“	62

13. Přílohy

Příloha 1 – Informovaný souhlas

Informovaný souhlas

Akvizice ve vysokoškolských knihovnách: klíčové otázky

Řešitelka diplomové práce: Bc. Michaela Málková

Kontakt: michaela.malko@gmail.com,

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Barbora Drobíková, Ph.D.

Kontakt: barbora.drobikova@ruk.cuni.cz

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

<https://uisk.ff.cuni.cz/>

Informace o cíli výzkumu a jeho průběhu

Cílem výzkumu k diplomové práci „Akvizice ve vysokoškolských knihovnách: klíčové otázky“ je zformulovat klíčové otázky a problémy, kterým čelí akvizitěři v současných vysokoškolských knihovnách a pojmenovat hlavní současné trendy procesu akvizice v těchto knihovnách.

Pro sběr dat bude použito dotazování pomocí delfské metody. Tato výzkumná metoda se využívá k dosažení společného postoje všech účastníků výzkumu k dané problematice vícekolovým dotazováním.

Respondenti budou dotazováni individuálně prostřednictvím dotazníkového formuláře. Po vyhodnocení prvního kola dotazování budou v případě potřeby účastníci znovu osloveni pro další kola dotazování opět prostřednictvím dotazníkového formuláře.

Příloha 2 – Shrnutí výsledků 1. kola dotazování pro respondenty

Výsledky dotazníku č. 1

1. Jaká kritéria považujete za zásadní při pořizování zdrojů? Která ze zmíněných kritérií budou při pořizování zdrojů vždy přetrvávat a proč?

Převažujícím kritériem pořizování zdrojů byla profilace akreditovaných předmětů nebo oborové zaměření vysoké školy společně s doporučenou či základní literaturou určenou akademickými pracovníky ve vyučovaných předmětech.

Druhá skupina často zmíněných kritérií představuje otázku financí. Dostatečné finanční prostředky na pořizování zdrojů a zároveň ceny zdrojů určují, zda jsou vysokoškolské knihovny schopny vyhovět potřebám akademické obce.

Méně často se pak vyskytla kritéria jako přínos zdrojů ve smyslu jejich kvality a uživanosti ve vztahu k jejich ceně, nebo také požadavky uživatelů.

Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 1: „Jaký je Váš názor na zmíněná kritéria? Budou při pořizování zdrojů vždy přetrvávat?“

2. Zohledňujete uživatelské potřeby při pořizování zdrojů (požadavky studentů, desiderata od vyučujících, programy Patron-driven acquisition a Evidence-based acquisition)? Je možné, aby knihovny přešly na pouze uživatelsky zaměřenou akvizici, tedy model, kdy o pořízení zdrojů budou rozhodovat jen uživatelé, a nikoli také akvizitěři?

Na první část otázky všichni odpověděli, že v jejich knihovně zohledňují uživatelské potřeby při pořizování zdrojů, ať už se jedná o jednotlivé požadavky uživatelů (získané například přes webové formuláře), nebo se jedná o programy PDA/DDA nebo EBA.

Většina pak uvádí, že pouze uživatelsky zaměřenou akvizici nelze praktikovat, protože jen uživatelské požadavky nepokryjí akreditované programy a oborové zaměření vysoké školy. Uživatelsky zaměřená akvizice by měla být moderována a akvizitér má mít konečné slovo, zda se zdroj pořídí do fondu nebo ne. Objevil se ale i názor, že akvizitěři nemohou rozhodovat o tom, co patří do fondu, protože nemají odbornou způsobilost.

Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 2: „*Jak se díváte na zmíněné názory ohledně uživatelsky zaměřené akvizice?*“

3. *Jak vnímáte pravděpodobně ilegálně dostupné zdroje (např. na stránce Sci-Hub) ve vztahu ke knihovně a používání zdrojů? Mají takové zdroje reálný vliv na podobu akvizice a využívání zdrojů a mohou ho mít i do budoucna?*

Většina označila tento typ zdrojů za ilegální. Někteří tyto zdroje označili jako kompenzaci nedostatku legálně přístupných zdrojů, ostatní mají nevyhraněný názor nebo nemohou odpovědět.

Převažuje názor, že tyto zdroje nemohou mít vliv na podobu akvizice. Pár respondentů je opačného názoru a uvádí, že zdroje, které si uživatel nalezne ilegálně na internetu, pak nepožaduje po knihovně. Další pak dodali, že větší objem publikací vydaných v režimu Open Access může snížit, i když ne úplně nahradit, užívání pravděpodobně ilegálních zdrojů na internetu.

Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 3: „*Jak se díváte na zmíněné názory ohledně pravděpodobně ilegálně dostupných zdrojů a jejich vlivu na podobu akvizice?*“

4. *Je Vaše knihovna součástí vyjednávání transformativních dohod o publikování v režimu Open Access, a jaké dopady bude mít tato iniciativa na akvizici?*

Většina knihoven je součástí vyjednávání transformativních dohod, a to prostřednictvím národního centra CzechELib.

Názory na dopady transformativních dohod na akvizici se lišily. Převažoval názor, že tyto dopady nelze ještě odhadnout. Byly však také vyjádřeny názory ohledně cen zdrojů, a to konkrétně, že předplatné za odborné časopisy se alokují na APC poplatky za publikování článků, že se zdraží elektronické informační zdroje nebo naopak že se tyto zdroje zlevní.

Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 4: „*Jaký je Váš názor na zmíněné možné dopady transformativních dohod na akvizici?*“

5. Jaký je Váš názor na knihovnická konsorcia (např. CzechELib) a jak se díky nim mění akvizice v knihovnách?

Při odpovědích na tuto otázku se mnozí zaměřili přímo na samotný projekt CzechELib. Názory na tento projekt jsou pozitivní. Jako nejčastější výhoda tohoto projektu, ale i konsorcií obecně, byla uvedena administrativní úleva při zadávání veřejných zakázek u většiny velkých zdrojů, díky čemuž se mohou akvizitěři soustředit na pořizování nových, menších zdrojů. Dále byly často zmíněny výhody získání rovnocenných podmínek pro členské instituce při vyjednávání cen elektronických informačních zdrojů, a tedy i výrazné zlevnění těchto zdrojů

Méně často se pak vyskytly názory, že je ještě co na projektu CzechELib zlepšovat, konkrétně například komunikaci mezi členskými institucemi nebo naplnění všech slibovaných činností projektu, jako jsou školení či statistiky. Dále byla zmíněna nemožnost přistupovat do již vzniklých konsorcií v rámci tohoto projektu a i fakt, že zdroje se zdražily, protože nebyl ze začátku prostor na vyjednávání, která by ceny srazila níže, jako tomu bylo předtím, a je tím pádem méně peněz na tištěnou literaturu.

Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 5: „*Jaký je Váš názor na zmíněné možné proměny akvizice díky projektu CzechELib?*“

6. Jaké jsou kompetence akvizitéra a jak vidíte roli akvizitéra ve vysokoškolské knihovně? Jak se tato role posunula a jaká je budoucnost akvizitéra?

Navrhované kompetence akvizitéra byly různé, od osobnostních vlastností po různé znalosti nutné k pořizování zdrojů. Pro ilustraci naleznete v Tabulce č. 1 rozložení odpovědí. Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 6: „*Jaké ze zmíněných kompetencí akvizitéra považujete za zásadní a které naopak ne?*“

Odpověď	Počet výskytů
pečlivost	2
samostatnost	2
komunikativnost	1
ochota se učit a reagovat na změny	1
schopnost práce s technologiemi*	1
polytematický rozhled	1

přehled o trhu	1
znalost zadávání veřejných zakázek	1
znalost licencí	1
umění vyjednávat podmínky	1

Tabulka č. 1: Jaké jsou kompetence akvizitéra...?

* zmíněny byly konkrétně tyto kompetence: práce s různými zdroji a orientace v nich, práce s knihovnickým systémem, počítačová gramotnost, práce s kancelářským softwarem

Nejvíce navrhovaná role akvizitéra byla role administrativní, kdy jeho náplň práce představuje spíše zpracovávání objednávek nebo participaci na zadávání veřejných zakázek. Často byla zmíněna i jeho role při spolupráci s vysokou školou, kdy akvizitér zajišťuje základní či doporučenou literaturu určenou akademickými pracovníky ve vyučovaných předmětech. Tyto role budou dle některých v budoucnu ještě výraznější.

Role akvizitéra byla některými mj. označena také jako velice důležitá a nezastupitelná, a to jak ve smyslu zpracovávání objednávek a přírůstků a správě zdrojů, tak i v komunikaci s akademickou obcí.

Někteří pak uvedli, že role akvizitéra se proměnila především v závislosti na dostupných financích, které určují, zda může akvizitér vůbec nakupovat, a v závislosti na vzniku konsorcií, která dělají za akvizitéra velkou část jeho práce a on se tak může věnovat jiným činnostem. Byl ale také zmíněn posun akvizice od tištěných zdrojů k elektronickým.

Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 7: „*Jaký je Váš názor na zmíněné role akvizitéra?*“

7. Co obecně v akvizici vnímáte jako problémové a jaké jsou výzvy do budoucna a proč?

Názory na problémy a výzvy v akvizici se lišily, a to v závislosti na podobu akvizice té které vysokoškolské knihovny.

Převažoval ale názor, že peníze jsou a budou vždy problémem a výzvou, protože je jimi potřeba udržovat stálé zdroje a zároveň pořizovat i nové. Finanční prostředky jsou potřeba i na zaplacení akvizitéra, který se o tyto zdroje má starat.

Komunikace s akademickou obcí se také jeví jako problematická, a to především kvůli zaneprázdněnosti akademických pracovníků či jejich nezájmu o pořizování zdrojů na podporu vyučovaných předmětů.

Odpovědi jsou zobrazeny v Tabulce č. 2. Zohledněte prosím odpovědi respondentů při zodpovězení na otevřenou otázku č. 8: „*Jaké ze zmíněných problémů budou výzvami do budoucna a které naopak ne?*“

Odpověď	Počet výskytů
peníze	4
komunikace a spolupráce s VŠ	3
obraz knihovníka	1
nekoordinovanost akvizitérů v rámci jedné knihovny	1
technologická zaostalost knihovních systémů	1
orientace ve zdrojích	1
nízká využívanost elektronických informačních zdrojů	1
pomalé vydávání elektronických publikací, a tedy jejich nedostatek	1
kompetitivnost vydavatelů	1
málo dodavatelů	1
málo grantů na pořizování zdrojů	1
lepší koordinace akvizitérů v rámci jedné knihovny	1
technologické inovace	1
ochota se učit	1

Tabulka č. 2: *Co obecně v akvizici vnímáte jako problémové a jaké jsou výzvy do budoucna?*